

Odgojne i kulturološke vrijednosti u učenju i poučavanju Hrvatskoga jezika

Vidrih, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:966885>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Ivana Vidrih

Odgojne i kulturološke vrijednosti u učenju i poučavanju

Hrvatskoga jezika

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Odgojne i kulturološke vrijednosti u učenju i poučavanju

Hrvatskoga jezika

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodika Hrvatskog jezika III

Mentorica: doc. dr. sc. Maja Opašić

Studentica: Ivana Vidrih

Matični broj: 0299012121

Rijeka, 15. lipnja 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentoricom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Studentica:

Jvana Vidrih

(potpis)

Sažetak: Uloga odgojnih i kulturoloških sadržaja, koji se primjenjuju u učenju i poučavanju Hrvatskoga jezika, iznimno je važna jer utječe na formiranje učenika kao aktivnih članova društvene zajednice. Stoga je cilj rada istraživanjem odabranih aktualnih čitanki i udžbenika različitih izdavača utvrditi prisutnost i primjerenost uporabe takvih sadržaja pri poučavanju. Istraživanje će obuhvatiti kvalitativnu i kvantitativnu analizu zastupljenosti i primjerenosti odgojnih i kulturoloških sadržaja u nastavnim jedinicama odabranih čitanki i udžbenika. Rezultati istraživanja bit će uspoređeni s prethodnim istraživanjima koja su uključivala udžbenike i čitanke prije usklađivanja s kurikulumima nastavnih predmeta i međupredmetnih tema koji su doneseni 2019. g.

Abstract: The role of educational and cultural contents, which are applied in the studying and teaching of the Croatian language, is especially significant because it influences the students' formation into active members of the community. Therefore, the goal of the paper, by researching selected contemporary textbooks from a variety of publishers, is to determine the presence and suitability of applying said contents in teaching context. The research will encompass a qualitative and quantitative analysis of representation and appropriateness of the educational and cultural contents found in various schoolbook lessons. Research results will be compared with previous researches which have included textbooks and workbooks prior to matching the teaching subject curriculum with the cross-curricular themes that were set in 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ODGOJNE I KULTUROLOŠKE VRIJEDNOSTI	2
2.1. Odgoj.....	2
2.2. Kultura.....	12
2.3. Vrijednosti	15
2.4. Vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu.....	17
2.4.1. Odgoj i obrazovanje za vrijednosti.....	18
2.4.2. Uloga učitelja u poučavanju vrijednosti	19
2.4.3. Odgojne i kulturološke vrijednosti propisane Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te Ustavom Republike Hrvatske	21
3. NASTAVA HRVATSKOG JEZIKA.....	24
3.1. Poučavanje i učenje Hrvatskog jezika.....	25
3.1.1. Hrvatski jezik i komunikacija.....	26
3.1.2. Književnost i stvaralaštvo.....	29
3.1.3. Kultura i mediji.....	31
3.1.4. Udžbenici i čitanke u nastavi Hrvatskog jezika	33
4. ANALIZA ODGOJNIH I KULTUROLOŠKIH VRIJEDNOSTI U ČITANKAMA I UDŽBENICIMA ZA HRVATSKI JEZIK.....	40
4.1. Zadaci istraživanja	41
4.2. Uzorak istraživanja.....	42
4.3. Metodologija istraživanja.....	48
4.4. Rezultati istraživanja.....	48
4.5.1. Treći razred	48

4.5.2. Četvrti razred	56
4.5.3. Usporedba s prethodnim istraživanjima koja promatraju odgojne i/ili kulturološke vrijednosti u dosadašnjim čitankama i udžbenicima za hrvatski jezik	65
5. ZAKLJUČAK.....	69
6. LITERATURA	72
7. PRILOZI.....	77

1. UVOD

Kroz nastavu Hrvatskog jezika, učenici stječu temeljno znanje i vještine vezane uz pravilan govor, pisanje, slušanje i čitanje na hrvatskom jeziku. Također, učenici uče pravilno upotrebljavati gramatičke strukture i pravopisna pravila te upoznaju bogatstvo i raznolikost hrvatskog jezičnog izraza. Nastavni predmet Hrvatski jezik također ima zadatak upoznati učenike s književnošću i kulturom na hrvatskom jeziku. Učenici se upoznaju s književnim djelima domaćih i stranih autora, istražuju književne stilove i žanrove te razvijaju sposobnost analize i interpretacije književnih tekstova.

Kako bi stekli navedena znanja i vještine u nastavi Hrvatskog jezika, važna sredstva učenja i poučavanja jesu udžbenik i čitanka Hrvatskog jezika. Uloga udžbenika i čitanke, kao i nastave Hrvatskog jezika, nije isključivo obrazovna, već i odgojna. Osim pružanja informacija, udžbenici i čitanke Hrvatskog jezika prenose temeljne ljudske vrijednosti. Vrijednosti su moralna načela, uvjerenja i ideali koji oblikuju percepciju čovjeka, njegovo ponašanje i interakciju s drugima. One su temeljne smjernice koje određuju što smatramo ispravnim, poželjnim i važnim u životu. Odgojno-obrazovni sustav određuje poželjne vrijednosti te ih učitelji kroz pažljivo odabrane tekstove, primjere, ilustracije i zadatke u udžbenicima prenose na učenike. Kroz sadržaje udžbenika, učenici se upoznaju s moralnim dilemama, etičkim načelima i društvenim vrijednostima. Učenje o vrijednostima pomaže u razvoju učenikove moralne svijesti, promišljanju o vlastitim vrijednostima i odgovornom ponašanju u društvu.

Cilj rada jest utvrditi koje su odgojne i kulturološke vrijednosti zastupljene u aktualnim udžbenicima i čitankama iz Hrvatskog jezika trećeg i četvrtog razreda. U istraživanju će biti provedena kvantitativna i kvalitativna analiza čitanke i udžbenika kako bi se provjerila primjerenost i zastupljenost odgojnih i kulturoloških vrijednosti u nastavnim jedinicama.

Prvi dio rada jest teorijski te je podijeljen u dva poglavlja: *Odgojne i kulturološke vrijednosti* i *Nastava Hrvatskog jezika*. U poglavlju: *Odgojne i kulturološke*

vrijednosti, teorijski sam odredila pojmove odgoj, kultura i vrijednosti te detaljno opisala vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu. Nastava Hrvatskog jezika opsežnije je opisana kroz domene Hrvatskog jezika, a na kraju prvog dijela definirani su i opisani udžbenici i čitanke Hrvatskog jezika.

Drugi dio rada jest istraživački te uključuje kvantitativnu i kvalitativnu analizu odabranih udžbenika i čitanke. U poglavlju: *Analiza odgojnih i kulturoloških vrijednosti u čitankama i udžbenicima za hrvatski jezik*, prikazani su rezultati istraživanja koji su potom uspoređeni s rezultatima prethodnih istraživanja.

2. ODGOJNE I KULTUROLOŠKE VRIJEDNOSTI

Temeljna odrednica čovjeka kao razumnog i vrijednosnog bića jest smisao za vrijednosti. Dobra koja su potrebna za duhovni razvoj i život čovjeka očituju se u vrijednostima, a ideali prema kojima ustrajemo, ciljevi prema kojima težimo i krajnja svrha čovjekovog nastojanja manifestiraju se upravo u vrijednostima. Na vrhu aksiološkog sustava vrijednosti nalaze se duhovne vrijednosti koje podrazumijevaju etičke, intelektualne, estetske, religijske, kulturološke, nacionalne i obiteljske vrijednosti. Sve prethodno navedene vrijednosti, koje za cilj imaju postizanje odgojnih zadaća, nazivaju se odgojne vrijednosti. Mladim su ljudima neophodni ideali i vrijednosti koje služe kao vodilje u njihovim životima, stoga su im roditelji, ali i odgajatelji i učitelji dužni to pružiti procesima odgoja, obrazovanja i prenošenjem vlastite kulture (Vukasović 1999).

2.1. Odgoj

Znanost o odgoju, pedagogija, nastala je kao posljedica razmišljanja o djetetovom rastu, razvoju i napretku. Prvi put se pojam pedagogije spominje polovicom 15. stoljeća u Francuskoj, a do danas su brojni pedagozi pokušali približiti i pomnije objasniti i unaprijediti stanja, postupke i pojave fenomena odgoja (Leang 1992 prema Tunjić 2005). U Enciklopedijskom rječniku pedagogije (1963: 584 prema Tunjić 2005: 22) stoji da je odgoj „jedna od osnovnih i trajnih društvenih pojava i djelatnosti, koja se sastoji u svjesnom i namjernom prenošenju društveno-povijesnog iskustva starijih generacija na mlađe, sa svrhom da se svaka generacija osposobi za svoju društvenu ulogu u sadašnjosti i budućnosti i tako osigura kontinuitete društvenog života”. Silov (1993: 285 prema Tunjić: 23) teorijski određuje odgoj kao: „smišljeno vođenje i usmjeravanje, pomaganje onome tko je u razvoju”, a prema Vukasoviću (2010: 98) odgoj jest: „temeljni uvjet, čimbenik i nositelj razvitka čovjeka i ljudske zajednice”. Iako su teorijska određenja različita, sa sigurnošću možemo reći da je odgoj osnova na kojoj sve započinje te postoji otkako je čovječanstva.

Povijest odgoja vrlo je raznolika i bogata te uključuje različite odgojne svrhe i zadaće koje su se s vremenom mijenjale. Prema Mijatoviću (1999) uzroci modificiranja svrha i zadaća odgoja leže u kulturološkom, gospodarskom i društvenom

napretku. Mijenjale su se stoljećima i mijenjat će se, prilagođavajući se općedruštvenim i kulturnim prilikama različitih država i nacija. Ono što zasigurno nalazimo u mnogim državama širom svijeta tijekom gotovo svih povijesnih razdoblja jest težnja ka odgojnom idealu koji „odražava općeljudske vrijednosti i sva pozitivna nastojanja ljudske zajednice. On povezuje ljude u zajedničkim nastojanjima ostvarivanja najviših vrijednosti i ideala očovječenog Čovjeka” (Mijatović 1999: 136). Odgojni se ideal promatra kao uzor za kojim teže društva u prošlosti, ali i čovjek današnjice. Prema njemu se usmjerava svako odgajanje, no kako je vrlo apstraktan potrebno je odrediti konkretnije i razumljivije odgojne svrhe i primjerenije odgojne zadaće. Odgojna se svrha ne smije kositi s odgojnim idealom, no u skladu je s potrebama čovjeka i uvjetima društvene zajednice u kojoj se ostvaruje. Prema tome, odgojna je svrha poželjni model ljudske osobnosti prema kojoj teže svi odgojni procesi pojedinog naroda. Odgojne su zadaće još preciznije i jasnije kako bi bile dostupnije učiteljima i odgajateljima u praksi. One preciziraju odgojnu svrhu te je razlažu na više sastavnica koje se posebno ostvaruju. Realizacijom svih sastavnica na kraju postizemo i odgojnu svrhu (Mijatović 1999).

Za Vukasovića (1999) odgoj jest planski organizirana djelatnost s jasnim ciljevima i zadaćama pomoću koje se čovjek u potpunosti izgrađuje te bez jasnih ciljeva i odgojnih zadataka odgoj ne postoji. Prema tome isti autor izdvaja glavna odgojna područja koja se manifestiraju kao glavne zadaće odgoja, a to su: tjelesni, intelektualni, moralni, estetski i radni odgoj.

Čovjek je biološko biće čiji organizam je prilagođen kretanju i tjelesnoj aktivnosti. Prema tome, tjelesni je odgoj važan jer omogućuje ljudima da razviju svoje tjelesne potencijale i održe svoje tijelo zdravim. Osim fizičkog zdravlja, tjelesni odgoj ima važnu ulogu u psihološkom razvoju pojedinca. Redovita tjelesna aktivnost pozitivno utječe na mentalno zdravlje čovjeka te mu pomaže u razvijanju samopouzdanja, samopoštovanja i socijalnih vještina (Vukasović 1999).

Čovjek je po prirodi misaono i razumno biće, *homo sapiens*, koje se zbog svojih intelektualnih sposobnosti razlikuje od ostalih živih bića. Intelpekt je važna čovjekova odrednica te ga on kontinuirano razvija. Intelektualni odgoj ima važnu ulogu u

razvijanju intelektualnih sposobnosti čovjeka, stoga se njime potiče razvoj kritičkog mišljenja, stvaralačkog razmišljanja, logičkog zaključivanja, analitičkih sposobnosti te općenito jačanje mentalnih kapaciteta (Vukasović 1999).

Prema Mijatoviću (1999) važna karakteristika svakog čovjeka jest da je on društveno-moralno biće te kao takav živi u zajednici s ostalim ljudima, poštujući moralne vrijednosti određenog društva. Moralni odgoj ima za cilj oblikovati slobodnog pojedinca koji će tijekom cijelog života težiti ostvarivanju istinskih međuljudskih odnosa. Vukasović (1999: 127) tvrdi da je „dobro moralno odgojen onaj čovjek koji moralno djeluje”.

Čovjek je poznat kao *homo estetikus*, što znači da je prirodno sklon cijeniti i uživati u estetskim vrijednostima. Utemeljio je umjetnost i osnovao estetiku koja se odnosi na percepciju ljepote i umjetničkog stila, a estetski odgoj je proces koji ima za cilj razvijanje percepcije te cijenjenje umjetnosti i ljepote. Estetski odgoj pomaže u razvijanju kreativnosti i mašte, što je ključno za razvoj dječje intelektualne i emocionalne inteligencije. Kroz estetski odgoj djeca mogu razviti osjećaj za ljepotu i kreativnost, stoga je važno sustavno poticati njihove estetske sklonosti (Mijatović 1999).

Čovjek je produktivno, stvaralačko i radno biće. Rad je oduvijek imao važnu ulogu u životu čovjeka, kako u povijesti tako i danas. U početku, ljudi su radili kako bi preživjeli, no s vremenom rad je postao sve složeniji i raznolikiji te se njegova uloga u životu čovjeka promijenila. Uzimajući u obzir važnost rada i njegove uloge u društvu, radni odgoj pomaže u razvoju vještina, znanja i stavova koji su potrebni za produktivan i stvaralački rad. Također, radni odgoj ima važnu ulogu u društvenom razvoju te doprinosi razvoju ljudskog kapitala i gospodarskom napretku društva (Mijatović 1999). Svako je područje povezano sa sposobnostima i karakteristikama čovjeka te tako postaje bitna sastavnica čovjekova odgajanja. Zanemarivanje bilo kojeg područja rezultira nepotpunim i neprimjerenim odgojem, a potpuni se čovjekov razvoj postiže ostvarivanjem temeljnih zadaća u obliku tjelesnog, intelektualnog, moralnog, estetskog i radnog odgoja (Vukasović 1999).

Odgoj čovjeka te oblikovanje njegove osobnosti traje cijeli život pa tako prema dobi osobe koja se odgaja razlikujemo: predškolski odgoj, školski odgoj, visokoškolski odgoj i odgoj odraslih (Vukasović 1999).

Razdoblje od rođenja do navršene treće godine nazivamo rano djetinjstvo, a od treće godine do odlaska u školu nazivamo predškolsko doba. Razlikujemo *mlađe predškolsko doba* (od treće do navršene četvrte godine), *srednje predškolsko doba* (od četvrte do navršene pete godine) te *starije predškolsko doba* (od pete godine do odlaska u školu). Predškolski se odgoj ostvaruje u obitelji i u ustanovama za predškolski odgoj. Ustanove za predškolski odgoj mogu biti dječji domovi, u kojima djeca žive te ih stručni tim svakodnevno odgaja te dječje vrtići i dječji jaslice, u kojima djeca provode samo određeno vrijeme u danu. Glavni cilj predškolskog odgoja jest osigurati optimalan razvoj djece u ranom djetinjstvu. U ustanovama za predškolski odgoj provode se različite aktivnosti koje su prilagođene dječjoj dobi i fazi razvoja. Predškolskim se odgojem potiče razvoj djetetove osobnosti te ono stječe osnovna znanja i vještine (Vukasović 1999).

Prema Vukasoviću (1999) školsko je doba razdoblje od šeste do osamnaeste godine te obuhvaća *mlađe školsko doba* (od šeste do jedanaeste godine), *srednje školsko doba* (od jedanaeste do petnaeste godine) te *starije školsko doba* (od petnaeste do osamnaeste godine). Škola je odgojno-obrazovna ustanova koja ima značajan utjecaj na razvoj djece i mladih. Njezina glavna svrha je pružanje kvalitetnog obrazovanja i odgoja učenicima, što uključuje stjecanje znanja, vještina i vrijednosti koje su važne za uspješno sudjelovanje u društvu. Povijest škole vrlo je raznolika te se njezin razvoj prilagođava promjenama u društvu i potrebama učenika. Danas škola nije samo mjesto na kojem se stječu akademska znanja, već se naglasak stavlja na razvoj cjelovite osobe, razvijanje socijalnih i emocionalnih vještina, kreativnosti i inovativnosti te timskog rada. U radu škole sudjeluju mnogi stručno-pedagoški osposobljeni djelatnici, od ravnatelja, stručnih službi te učitelja. Učitelji su ključni čimbenici u procesu odgoja i obrazovanja jer su oni ti koji svakodnevno rade s učenicima. Njihov rad uključuje planiranje i izvođenje nastave, praćenje napretka učenika, rad s roditeljima i sudjelovanje u različitim aktivnostima unutar i izvan škole (Vukasović 1999).

Visokoškolsko doba je najčešće razdoblje poslije završetka srednje škole, od osamnaeste do dvadeset i treće ili dvadeset i pete godine, ovisno o stupnju obrazovanja. Visokoškolski odgoj predstavlja nastavak formalnog obrazovanja nakon srednjoškolskog obrazovanja i osigurava stjecanje akademskih znanja, vještina i kvalifikacija potrebnih za uspješnu karijeru u stručnim područjima. Visokoškolske ustanove uključuju sveučilišta, visoke škole, fakultete i druge srodne ustanove koje nude različite studijske programe i akademske stupnjeve, od preddiplomskih, diplomskih i poslijediplomskih programa do specijalističkih i doktorskih studija. Cilj visokoškolskog obrazovanja je stjecanje specijaliziranih znanja i vještina u određenom području, razvijanje kritičkog mišljenja i sposobnosti rješavanja problema, te razvoj komunikacijskih i socijalnih vještina (Vukasović 1999).

Prema Vukasoviću (1999) cilj odgoja i obrazovanja odraslih je podržati kontinuirano učenje, osobni razvoj i napredovanje odraslih osoba koji su zaposleni, ali nastavljaju svoje osposobljavanje. Smisao ovog oblika obrazovanja je pružiti odraslima mogućnost stjecanja novih znanja, vještina i kompetencija, poboljšati postojeće vještine i znanja te ih osnažiti u njihovom osobnom i profesionalnom razvoju. Odrasli ljudi imaju specifične potrebe i zahtjeve, u odnosu na djecu i adolescente, stoga se odgoj i obrazovanje odraslih razlikuje u pristupu, metodama i načinu organizacije od onog namijenjenog mlađima. Za razliku od formalnog obrazovanja koje se odvija u školskim ustanovama, Vukasović (1999) navodi da obrazovanje odraslih može biti organizirano u radnom okruženju, kroz tečajeve, seminare ili različite radionice. Smisao odgoja i obrazovanja odraslih je poboljšati kvalitetu života pojedinca, omogućiti mu daljnji osobni i profesionalni razvoj te doprinijeti boljem društvenom razvoju i napretku zajednice. Učenje i stjecanje novih znanja i vještina nikada ne prestaje, stoga je odgoj i obrazovanje odraslih od iznimne važnosti za razvoj modernog društva koje se kontinuirano mijenja i razvija (Vukasović 1999).

Prema mjestu i specifičnostima odgojne djelatnosti Mijatović (1999) razlikuje: obiteljski odgoj, odgoj u domovima, specijalni odgoj, odgoj u proizvodnim uvjetima, vjerski odgoj i odgoj u slobodnom vremenu.

Obiteljski odgoj prema Mijatoviću (1999) predstavlja proces prenošenja vrijednosti, znanja i vještina na djecu unutar obiteljskog okruženja. Obitelj je prva i najvažnija odgojno-obrazovna sredina u kojoj dijete provodi najviše vremena u ranom djetinjstvu te u kojoj se stvaraju temelji osobnosti i formiraju vrijednosti. Za Vukasovića (1999) osnovni cilj obiteljskog odgoja je stvaranje harmonične, stabilne i sretne obitelji te priprema djeteta za život u društvu. To uključuje razvoj samopouzdanja, samopoštovanja, empatije, tolerancije, odgovornosti i drugih osobina koje su bitne za uspješan život i međuljudske odnose. Obiteljski odgoj također ima za cilj razvijanje pozitivnog stava prema učenju i znanju, poticanje kreativnosti, radoznalosti i istraživačkog duha. Provodi se svakodnevno u obiteljskoj dinamici, u razgovoru s djecom, zajedničkim obavljanjem aktivnosti, pružanjem podrške i usmjeravanjem dječjih aktivnosti. Obiteljski odgoj nije ograničen samo na biološke roditelje, već se odnosi i na skrbnike, udomitelje, bake, djedove ili druge članove obitelji koji se brinu o djetetu. Odgoj unutar obitelji je neprocjenjiv jer predstavlja osnovu za kasniji razvoj osobnosti i formiranje vrijednosti kod djeteta. Djeca koja odrastaju u obiteljima s pozitivnom atmosferom, imaju veće šanse za uspješan i sretan život (Vukasović 1999).

Domovi su odgojne ustanove koje pružaju smještaj, prehranu, skrb djeci i mladima koji su zbog različitih razloga ostali bez roditeljske skrbi ili su u riziku od zlostavljanja ili zanemarivanja. Postoje različite vrste domova, poput domova za djecu s posebnim potrebama, domova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, centara za mlade i sl. Također, Vukasović (1999) izdvaja i studentske i učeničke domove u kojima se nalaze mladi koji nastavljaju obrazovanje izvan mjesta svojeg prebivališta. Djelatnici domova obično uključuju odgajatelje, socijalne radnike, psihologe, pedagoge i druge stručnjake koji se brinu o dobrobiti djece i mladih te im pružaju podršku u razvoju i obrazovanju. Zadaća svih domova jest odgoj djece pružajući im sigurnost, podršku i skrb te pomoć u izgradnji samopouzdanja i stjecanju vještina koje će im pomoći u životu (Vukasović 1999).

Specijalni odgoj jest prema Vukasoviću (1999) područje odgoja i obrazovanja koje se bavi obrazovanjem i podrškom djece s različitim oblicima teškoća. Cilj specijalnog odgoja je prilagođavanje obrazovnog procesa i pružanje podrške djeci

kako bi se ostvario njihov puni potencijal. To uključuje individualizirane pristupe obrazovanju, podršku odgovarajućim terapijama i intervencijama te suradnju s roditeljima, obitelji i drugim stručnjacima u području specijalnog odgoja (Vukasović 1999).

Odgoj u proizvodnim uvjetima prema Vukasoviću (1999) podrazumijeva proces učenja i razvoja zaposlenika u okviru radnog mjesta u industrijskom ili proizvodnom sektoru. Ovaj proces obično uključuje razne vrste obuke i mentorstvo kako bi se osiguralo da radnici steknu potrebne vještine i znanja za izvršavanje svojih zadataka na najbolji mogući način (Vukasović 1999).

Vjerski odgoj je proces učenja i razvijanja religijskih vjerovanja i vrijednosti u sklopu određene religije ili vjerske zajednice. Ovaj proces može uključivati različite oblike obrazovanja, od formalne obuke u vjerskim institucijama do neformalne obuke u obitelji, zajednici i društvu općenito (Vukasović 1999).

Odgoj u slobodnom vremenu podrazumijeva aktivnosti koje se provode izvan formalnog obrazovnog sustava, poput sportskih aktivnosti, hobija, društvenih aktivnosti, putovanja, umjetnosti i kulture. Takve aktivnosti obično se provode izvan učionica i imaju za cilj poboljšati fizičko i mentalno zdravlje, razvijati socijalne vještine, stvarati nove interese i hobije te promicati kreativnost kod djece i mladih (Vukasović 1999).

Osim različitih podjela odgoja, bitno je spomenuti, da se odgojem izgrađuje čovjek, ali i ljudske zajednice uopće te kao takav sveobuhvatni proces ima tri razine: civilizacijsku, nacionalnu te osobnu ili pojedinačnu (Mijatović 1999). Gledajući općeljudsku razinu odgoj je temelj za opstanak i razvoj ljudske vrste. Odgojem se prenose kulturne i temeljne ljudske vrijednosti i povezuje stoljećima udaljene generacije osiguravajući trajni napredak u svim područjima ljudskog života. Kvalitetan i dobar odgoj na nacionalnoj razini, osigurava državi sretan, zadovoljan te nacionalno ponosan narod, gospodarski i kulturni razvitak te naposljetku blagostanje. Ulaganjem u odgoj i obrazovanje, država ulaže u vlastiti napredak. Odgoj na pojedinačnoj, osobnoj i obiteljskoj razini utječe na čovjekov kognitivni, afektivni i konativni razvoj, osposobljava ga za život, uči osnovnim životnim vještinama, ali i

vrijednostima kao što su poštenje, tolerancija, empatija i suradnja. Pomaže mu da ispuni život zanimljivim i svrsishodnim aktivnostima te da je okružen ljudima koje istinski voli (Mijatović 1999).

Bognar i Matijević (2002) definiraju odgoj kao proces u kojem čovjek kreirajući odnose s drugim ljudima zadovoljava ljudske potrebe i prihvaća općeljudske društvene norme. Ovakvo teorijsko određenje odgoja prema Bognar i Matijević (2002) uključuje individualnu i društvenu dimenziju odgoja s jasno određenim ciljevima i zadacima odgoja. Odgojni cilj individualnog aspekta odgoja jest ostvarenje ličnosti, odnosno sveobuhvatni razvoj potencijala individue. Postavljeni cilj ostvaruje se ispunjenjem sljedećih odgojnih zadataka: zadovoljenjem bioloških potreba koje su nužne za preživljavanje, socijalnih potreba, kao što su potrebe za ljubavlju i pripadnošću te zadovoljenjem samoaktualizirajućih potreba, odnosno potreba za ostvarivanjem vlastitih mogućnosti i razvoja pozitivne slike o sebi (Bognar i Matijević 2002).

Bognar i Matijević (2002) također navode odgojni cilj društvenog aspekta odgoja koji podrazumijeva razvoj društvene zajednice promicanjem sustava moralnih normi i vrijednosti tog društva. Društveni se aspekt ostvaruje zadacima koji proizlaze iz društvenog, humanističkog i egzistencijalnog odgoja. Egzistencijalni odgoj podrazumijeva zadovoljavanje osnovnih bioloških potreba s ciljem održavanja egzistencije čovjeka. Iz egzistencijalnog odgoja proizlaze egzistencijalni zadaci koji se odnose na radnje i norme koje omogućuju očuvanje, zaštitu i reprodukciju života (Bognar i Matijević 2002). Socijalni odgoj podrazumijeva razumijevanje i primjenu društvenih normi, vrijednosti i ponašanja u interakciji s drugim ljudima i društvenim okruženjem. Zadaci socijalnog imaju za cilj promicati ljudska prava, toleranciju, uvažavati različitosti i sl. (Bognar i Matijević 2002). Nadalje, humanistički se odgoj fokusira na razvoj cjelovite osobe, s naglaskom na njezinu unutarnju slobodu, kreativnost, samospoznaju i samoostvarenje. Zadaci humanističkog odgoja odnose se na sreću pojedinca te njegov potpuni rast (Bognar i Matijević 2002). Odgojni zadaci proizlaze iz individualnog aspekta odgoja odnosno potrebe čovjeka koji teži samoostvarenju i potrebe društva gledanog kao zajednice koja teži za očuvanje, reprodukciju i daljnji razvitak (Bognar 2002). Odgoj se dakle promatra kroz dva

aspekta te ga kao takav Tunjić (2005: 25) definira kao: „autonomnu interakciju individue i okoline kojom individua vlastitom aktivnošću stječe autonomiju i razvija odgovornost za osobni razvoj i razvoj zajednice u skladu s raspoloživim genetskim predispozicijama i odgojnim resursima zajednice u kojoj živi.”

Odgoj jest sveobuhvatni proces razvoja čovjeka, njegovog karaktera i osobnosti. Također, smatra ga se značajnim socijalnim čimbenikom razvoja osobnosti. Promatramo li odgoj kao socijalni čimbenik razvoja osobnosti razlikuje se intencionalni od funkcionalnog odgoja (Bašić i Mijatović 1999). Funkcionalni odgoj podrazumijeva sve neplanirane utjecaje koje imaju osobe u djetetovoj okolini: roditelji, bake i djedovi, vršnjaci, ali i sve izvannastavne i sportske aktivnosti u kojima dijete sudjeluje te utjecaj medija i ostalog sadržaja u djetetovoj okolini. Navedeni čimbenici mogu imati pozitivan ili negativan utjecaj na oblikovanje djetetove ličnosti te njegov cjelokupni razvoj (Mijatović 1999). Funkcionalni je odgoj vrlo širok te obuhvaća sve nenamjerne faktore i djelatnosti koje nisu pokretane pedagoškom zadaćom, a uvelike utječu na kognitivni, afektivni i konativni razvoj čovjeka. Upravo zbog svog nepredvidivog utjecaja funkcionalni je odgoj pedagoški promatran kako bi se prevenirao i umanjio njegov negativni utjecaj (Tunjić 2005). Vukasović (1994) odgoj promatra kao osmišljeni, uređeni i planski proces koji za cilj ima potpuni razvoj čovjekove osobnosti. Tako ciljanu i pedagoški uređenu djelatnost nazivamo intencionalni odgoj (prema Tunjić 2005). Ukoliko funkcionalni odgoj i obrazovanje ima pozitivne učinke na dijete te je usklađen s ciljevima intencionalnog odgoja i obrazovanja, učinak intencionalnog bit će u cjelini bolji i kvalitetniji (Maleš i Mijatović 1999).

Pojmovi odgoj i obrazovanje različito se definiraju i shvaćaju, no često i poistovjećuju. Prema nekim shvaćanjima, pod odgojem se podrazumijeva „odgoj u užem smislu” i obrazovanje pa se tako gledajući shvaća kao širi pojam od obrazovanja. Kako bi se konkretnije i preciznije odredilo misli li se na „odgoj u užem smislu” ili „odgoj u širem smislu” uveo se pojam „edukacija”. S obzirom na to da je odgoj nadređeni pojam nad pojmom obrazovanje, odgojem se bavi pedagogija, a

obrazovanjem didaktika¹ (Bognar 2003). Kako je pedagogija znanost koja se bavi fenomenom odgoja, postavlja se pitanje je li didaktika koncentrirana samo na obrazovanje ili se pak bavi i odgojem.

U engleskom govornom području, koristi se izraz edukacija koja podrazumijeva jedinstven fenomen. Takvo shvaćanje podrazumijeva odgoj i obrazovanje kao procese koji se ne razlikuju, a umjesto didaktike, edukacijom se bavi tzv. *teorija curriculum*a. Nadalje, postoji shvaćanje kako je obrazovanje širi pojam od pojma odgoj te je odgoj samo specifičan oblik obrazovanja. Smatra se da takvo shvaćanje prikazuje stvarnu situaciju u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu u kojem se naglasak stavlja na obrazovanje, a neki se aspekti odgoja ostvaruju obrazovanjem. Obrazovanje dominira te su tako obrazovni zadaci konkretni, dok su odgojni zadaci vrlo generalizirani. U službenim dokumentima odgoja i obrazovanja brojniji su obrazovni zadaci te se učitelji u svakodnevnoj nastavi više fokusiraju na njihovo ostvarivanje. Sadržaji i aktivnosti više su bazirani na samom obrazovanju stoga su i nastavni predmeti većinom obrazovni. Odgojne su aktivnosti i sadržaji vremenski mnogo manje zastupljeni, a nastavnik je u većoj mjeri osposobljen naučiti učenika obrazovnim znanjima i vještinama, nego odgojnim vrijednostima. Vrednovanje učenika češće podrazumijeva vrednovanje znanja, a odgojna su postignuća često nezapažena. Uređenje škole, također, je opremljeno prema obrazovnim potrebama predmeta te postoji manje prostora u kojima djeca mogu provoditi vrijeme družeći se i razmjenjujući interese te tako sklapati prijateljstva (Bognar 2003).

Prema Bognar i Matijević (2003) pojmovi „odgoj” i „obrazovanje” podrazumijevaju dva aspekta istog procesa. Oni smatraju da se odgoj i obrazovanje nikako ne mogu poistovjetiti. Tako gledano, ne postoji odgoj bez obrazovanja, a obrazovanje bez odgojnog aspekta može prouzrokovati negativne popratne pojave. Prema tome, didaktika se promatra kao teorija odgojno-obrazovnog procesa koja se jednako bavi i odgojem i obrazovanjem.

¹ Grana pedagogije koja se bavi teorijom odgojno-obrazovnog procesa (Bognar i Matijević 2002).

Prema svemu sudeći, odgoj u cjelini nije lak ni jednostavan proces: „Odgoj je posao, vrlo naporan, zapleten, težak i nepredvidiv” (Dermota 1987: 164 prema Tunjić: 23). U svome temeljnom značenju, odgoj jest neponovljivo i plemenito djelo (Tunjić 2005).

2.2. Kultura

Kultura i civilizacija predstavljaju najvažnije karakteristike određenog društva pa tako možemo reći da su važan su faktor odgoja i obrazovanja. Odgojno-obrazovni proces možemo smatrati kulturnim i civilizacijskim dostignućima društvene zajednice. (Bognar 2003). Pojam kulture jedan je od najsloženijih pojmova humanističkih i društvenih znanosti, a etimološko značenje odnosi se na kultiviranje zemlje i duha (Mesić 2007). Sami pojam osmislili su antropolozi krajem 19. stoljeća. Edward Burnett Tylor 1871. godine definira kulturu kao „složenu cjelinu koja uključuje znanje, uvjerenja, umjetnost, zakon, ćudoređe, običaj i svaku drugu sposobnost i navike koje stječe čovjek kao član društvene zajednice” (Haviland 2002: 34). Suvremeni autori u svojim definicijama pokušavaju jasnije razlikovati stvarna ponašanja od apstraktnih vrijednosti, normi, uvjerenja koje su temelj tog ponašanja, a potom se održavaju u ponašanju. Stoga, Haviland (2002) izdvaja da je kultura skup ideala, načela, vrijednosti i uvjerenja određene društvene zajednice, a služi kako bi protumačili neko iskustvo te potom razvili ponašanje. Prema Anićeveu rječniku kultura je definirana kao „ukupnost duhovne, moralne, društvene i proizvodne djelatnosti društva (Mikenska kultura); tip ili opseg duhovnog razvitka pojedinca u zajednici s potrebnim odlikama u odnosu prema drugome” (Anić 1998: 466). Postoje različite definicije kulture koje su se vremenom mijenjale, no smatra se da se ljudska kultura razvila kada su populacije prvih hominida počele izrađivati kameno oruđe, odnosno njena povijest seže i oko 2, 5 milijuna godina unazad. Pritom ne možemo ni zamisliti koliko se različitih kultura razvilo od tada do danas, ali antropolozi su se složili da postoje osnovne karakteristike zajedničke svim kulturama diljem svijeta, a to su: kultura je zajednička, kultura se uči, kultura je temeljena na simbolima i kultura je integrirana (Haviland 2002).

Sva društva u povijesti imala su određeni stupanj kulture. Svaki je pripadnik određenog društva procesima socijalizacije i interiorizacije usvojio određene obrasce ponašanja kulture kojoj pripada (Skledar 2001). Drugim riječima, prema Havilandu (2002), kultura ne može postojati bez društva odnosno grupe ljudi koji dijele zajedničku kulturu, nalaze se u istoj domovini i međusobno su ovisni. Ne postoji niti jedno ljudsko društvo, a da ne dijeli zajednički skup vrijednosti i standard ponašanja, odnosno zajedničku kulturu. Isto tako, kultura ne može postojati bez društva. Iako je kultura zajednička članovima društva, to ne znači njenu uniformnost. Svi pripadnici jedne kulture tumače kulturu kojoj pripadaju na jedinstven način. Osim toga, unutar kulture prisutne su i druge varijacije. Tako primjerice, svaka kultura određuje kakav bi trebao biti međusobni odnos muškaraca i žena i njihova uloga, s obzirom na njihove očite razlike u fiziologiji, anatomiji i dr. Diferencijacija među ulogama spolova zadržana je do danas, no u nekim je društvima izraženija više nego u ostalim. U kulturološkom se smislu, spol gleda kao određenje i značenje koja određena kultura pripisuje biološkim razlikama između spolova, a u engleskom jeziku antropolozi za spol koriste pojam „rod”. Spol je određen biološki, no spolni se identitet kulturno konstruira. Osim varijacija vezanih uz spol, postoje i kulturne varijacije vezane uz dob. Ni u jednoj kulturi od djece se ne očekuje ponašanje kao u odrasle osobe i suprotno. U nekim se pak kulturama javljaju druge supkulturne varijacije. Supkulture podrazumijevaju grupe koje se javljaju u društvu i koje funkcioniraju prema svojim određenim specifičnim pravilima i obrascima ponašanja (Haviland 2002).

Kultura nije biološki naslijeđeno svojstvo samog pojedinca, već se uči. Svaka osoba odmah, od najranije dobi počinje, kroz proces svjesnog i nesvjesnog učenja i interakcije s drugima, internalizirati kulturnu tradiciju kroz proces enkulturacije. Enkulturaciona jest društveni proces kojim se kultura uči i prenosi kroz generacije. Ponekad se kultura podučava izravno, primjerice kada roditelji kažu svojoj djeci da se zahvale na poklonu. S druge strane, kultura se prenosi i promatranjem. Djeca obraćaju pažnju na stvari koje ih okružuju. Oni mijenjaju svoje ponašanje, ne samo zato što im to drugi ljudi sugeriraju i kažu, već kao rezultat vlastitih opažanja i rastuće svijesti o tome što se u njihovoj kulturi smatra ispravnim, a što pogrešnim. Primjer nesvjesnog upijanja kulture su Sjevernoamerikanci koji prema svojoj kulturi imaju pojam o tome

koliko daleko ljudi trebaju stajati jedni od drugih kada razgovaraju. Ne stječu takvo ponašanje izravno, već kroz postupni proces promatranja, iskustva i svjesne i nesvjesne modifikacije ponašanja (Kottak 2000). Prema Havilandu (2002) enkulturacijom osoba uči vrijeme i način zadovoljavanja osnovnih bioloških potreba. Tako primjerice, ljudi jedu u za to kulturom propisano vrijeme te osjećaju glad kada se vrijeme za jelo primakne. Vrijeme obroka ovisi o kulturi, a hrana često simbolizira više od zadovoljenja potreba za jelom, odnosno ima i religijsko značenje. Svaka kultura ima svoj pristup zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba (Haviland 2002).

Kultura se temelji na simbolima. Antropolog Leslie White smatra da je kultura nastala kada su naši preci stekli sposobnost korištenja simbola, to jest, stvaranja i davanja značenja stvarima ili događajima. Simbol predstavlja nešto verbalno ili neverbalno, unutar određenog jezika ili kulture (Kottak 2000). Simboli kulture sastoje se od: alata, pribora, posuđa, odjeće, ukrasa, običaja, institucija, vjerovanja, rituala, igara, umjetničkih djela, jezika (White 1959 prema Kottak 2000). Prema Havilandu (2002), religija, novac i umjetnost obuhvaćaju simbole te tako religijski simboli npr. kršćanski križ ili Davidova zvijezda predstavljaju vjeru. Najvažniji simbolički aspekt kulture jest jezik kojim ljudi ujedno i prenose kulturu s koljena na koljeno, a proučavanjem odnosa između jezika i kulture bavi se etnolingvistika (Haviland 2002). Stotinama tisuća godina ljudi su dijelili sposobnosti na kojima kultura počiva. To su sposobnosti učenja, simboličkog razmišljanja, manipuliranja jezikom i korištenje alata i drugih predmeta s ciljem preživljavanja i snalaženja u vlastitom okruženju. Svaki suvremeni čovjek i populacija ima sposobnost koristiti simbole i tako stvarati i održavati kulturu (Kottak 2002).

Zadnja karakteristika kulture jest da je integrirana što znači da je sastavljena od dijelova, a svi dijelovi međusobno funkcionirajući tvore cjelinu. Tendencija da svi dijelovi određene kulture djeluju kao povezana cjelina naziva se upravo integracija. Promjena u jednom dijelu kulture može nanijeti veliku štetu drugim dijelovima. Sve dok su dijelovi kulture dosljedni i sama će kultura dobro funkcionirati (Haviland 2002).

Kako bi opstala, svaka kultura treba zadovoljavati osnovne fiziološke potrebe svojih članova, osigurati njihov kontinuitet i održavati red između njih i pojedinaca koji se naknadno priključuju društvu (Haviland 2002). Kultura osim vidljivih i lako uočljivih elemenata poput glazbe, umjetnosti i jezika, skriva i kompleksnije dijelove zahtjevnije i teže za proučavanje. Vrijednosti i norme čine skrivene segmente određenog društva, a njihovim detaljnijim proučavanjem otkrivamo i dublje razumijevamo samu kulturu (Mrnjauš i sur. 2013 prema Mrnjauš 2018).

2.3. Vrijednosti

Vrijednosti pokreću čovjeka, njegovo djelovanje prema sebi i drugima te svijetu koji ga okružuje. To su uvjerenja koja ostaju stalna i kontinuirana u određenoj kulturi (von Hentig 1999 prema Mrnjauš 2018). Pojam vrijednosti danas je postao izraz za subjektivni doživljaj vrijednosti i ideala, ideja i normi promatranih kao objekte pozitivnih vrednovanja. U svakodnevnom životu, kada govorimo o vrijednostima mislimo na različite vrste dobra koja se smatraju vrijedna (Brezinka 1993 prema Mrnjauš 2008). Pri jasnom teorijskom određenju pojma vrijednosti prisutne su mnoge nejasnoće. Uzrok jednom dijelu nesuglasica proizlazi iz činjenice da vrijednosti proučavaju znanstvenici iz različitih područja: psihologije, sociologije, filozofije antropologije, politologije pa i ekonomije (Ferić 2009). Promatranje iz različitih područja podrazumijeva i različita početna stajališta, tako primjerice filozofija razlikuje pojmove vrijednost i nosilac vrijednosti te vrijednost i norma. Vrijednosti su promatrane kao osobine koje se vrijednosnim pojmovima pridaju nosiocima vrijednosti u procesima vrednovanja (lijep, zdrav, istinit...). S druge strane, u sociologiji i psihologiji pojam „vrijednost“ odnosi se na osobine ljudi, kao npr. stavovi, uvjerenja, mišljenja prema svim dobrima koja se pozitivno vrednuju, odnosno prema vrijednostima. Humanističke znanosti proučavaju vrijednosti kao svrhu djelovanja odnosno sadržaj nastojanja (Brezinka 1992 prema Mrnjauš 2008). Znanost koja se bavi isključivo vrijednostima naziva se aksiologija. Jedna je od najmlađih filozofijskih disciplina, a razvila se krajem devetnaestog i tijekom dvadesetog stoljeća. Ona stavlja naglasak na vrijednosti te ih proučava kao poseban fenomen i osebujan predmet istraživanja (Vukasović 1999).

Sukladno različitim stajalištima postoje i mnogobrojne definicije vrijednosti. Psiholog Shalom Schwartz (1999: 24 prema Mrnjajus 2008: 21) definira vrijednosti kao „predodžbe poželjnoga prema kojima sudionici u društvenim procesima (npr. poslovni rukovoditelji, zakonodavci, pojedinci) biraju svoje akcije, vrednuju ljude i događaje, objašnjavaju svoje akcije i vrednovanja”. Maslovaty (1992 prema Mrnjajus 2018) naglašava kako vrijednosti služe kao kriteriji izbora između alternativnih načina ponašanja ili kao kratkoročni ili dugoročni ciljevi. Rokeach (1973 prema Mrnjajus 2018: 17) definira vrijednosti kao : „mnogostruke standarde koji upravljaju praktično svim načinima ponašanja: društvenim akcijama, stavovima i ideologijama, evaluacijama, moralnim prosudbama i obranama (samoga sebe i drugih), usporedbama samoga sebe s drugima, osobnim prezentacijama i pokušajima da se utječe na druge te na različite načine služe potrebama prilagodbe, obrane ega, i osobnog ostvarenja.” Svako društvo polazi od određenih vrijednosti te se zahtijeva od svih članova pojedinačno da ih prihvate te da se ponašaju u skladu s njima. Vrijednosti omogućavaju opstanak i zajedništvo grupe. Ni jedno se društvo namjerno ne liši prenošenja vrijednosti na mlađe generacije zato što bi to rezultiralo njegovim raspadanjem (Brezinka 1999 prema Mrnjajus 2008).

Pri obraćanju pažnje na teorijsko određenje vrijednosti zasigurno nailazimo na pitanja poput: koliko vrijednosti ima?, koje vrste vrijednosti poznajemo?, koje su vrijednosti važnije od ostalih?, koliko bi vrijednosti trebao posjedovati čovjek?. Takva i slična pitanja vrlo su složena te su mnogi znanstvenici i autori pokušali odgovoriti na njih kako bi klasificirali i hijerarhijski odredili vrijednosti služeći se pritom vlastitom subjektivnom selekcijom. Hatrmut von Hentig (1999) spominje dvanaest do petnaest glavnih vrijednosti (život, sloboda, mir, duševni mir, pravednost, solidarnost, obrazovanje, moći voljeti, tjelesno dobro, odanost i ljepota), a ostale se mogu shvatiti kao „tjelesno dobro” (prema Mrnjajus 2008). S druge strane, Shalom Schwartz (1992 prema Mrnjajus 2008) svrstao je osnovne vrijednosti u deset skupina: samousmjeravanje, stimulacija, hedonizam, postignuće, moć, sigurnost, sklad, tradicija, dobrota i univerzalizam. Postoje još brojne podjele i kategorije vrijednosti, ali sa sigurnošću možemo reći da ne postoji jednoglasna sporazumna odluka o klasifikaciji i hijerarhiji vrijednosti (Mrnjajus 2008). Socijalne grupe diljem svijeta,

narodi i društva imaju sustav najrazličitijih vrijednosti i stavova kojih se pridržavaju u manjoj ili većoj mjeri. Većina pravila i vrijednosti odgovara određenoj grupi i valja ih nepristrano podržati zato što predstavljaju određeni društveni ugovor. No, bez obzira na razlike, apsolutne vrijednosti poput prava na život i slobode trebaju bez iznimke biti podržane u svakom društvu (Ledić 1999).

Čovjek jest spoznajno i vrijednosno biće te polazi od vrijednosnog gledišta prema svemu što ga okružuje. Vrednuje i preusmjerava svoje postupke s obzirom na vrijednosni kriterij te tako razlikuje pozitivno od negativnog, dobro od zla, pravedno od nepravednog, moralno od nemoralnog. Pod uvjetom da čovjek ne slijedi vrijednosni kriterij, nestala bi sposobnost ljudskog vrednovanja, ljudsko dostojanstvo, izgubili bi se ideali te izbljedjela čovječnost (Vukasović 1999). Prema tome, Vukasović (1999) smatra da su vrijednosti trajne vodilje duha, pokretači ljudskog djelovanja i kriteriji prema kojima vrijednujemo sve što nas okružuje te tako određujemo istinski smisao ljudskog življenja.

2.4. Vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu

Prema razmišljanju mnogih, odgojno-obrazovni sustav temelji se na vrijednostima koje čine važan aspekt obrazovanja u cjelini. Poučavanje vrijednosti zadatak je i odgovornost obitelji i cijele zajednice, no s obzirom na to da djeca većinu svog vremena i djetinjstva provode u školi, odgovornost odgojno-obrazovnog sustava u poučavanju vrijednosti jest neupitna (Rakić i Vukušić 2010). Aspin (1999) ističe kako su vrijednosti prisutne u svakom dijelu odgojno-obrazovnog sustava. Skrivaju se u pripremi učenika za njihovu samostalnost i ekonomsku budućnost, izboru znanja koja učitelji prenose učenicima, odnosu škole i učitelja prema problemima održivosti, u kvalitetama kojima škola teži, u integraciji darovitih učenika i učenika s teškoćama te u odnosu prema pitanjima vezanima uz međusobne odnose, socijalnu pravdu i zdravlje (prema Rakić i Vukušić 2010). Jedan od ciljeva odgojno-obrazovnog sustava zasigurno jest priprema djece i mladih za daljnji život. Sama priprema sastoji se od suočavanja mladih s izazovima koje donosi moderno društvo te rješavanje problema i izazova na osobnoj razini. Kako bi uspješno riješili izazove koji su stavljeni pred njih same, mladi ljudi trebaju osim kognitivnih sposobnosti i vještina posjedovati i stjecati

prave ljudske vrijednosti (Toomela 2007 prema Rakić i Vukušić 2010). Ukoliko društvo počiva samo na znanju, bez ideala i vrijednosti koje čine smisao života, dolazi do slijepe ulice (Amstrong 2008 prema Rakić i Vukušić 2010). Prema Ryanu (1993 prema Rakić i Vukušić 2010) obrazovanje pomaže mladima da postanu istovremeno i mudre i dobre osobe.

2.4.1. Odgoj i obrazovanje za vrijednosti

Brezinka (1992) smatra da je potreba za odgojem za vrijednosti posljedica društvene krize koju su izazvale kulturalne promjene modernih društava. Antisocijalna ponašanja mladih povezuju se s nestajanjem tradicionalnih vrijednosti, bez stvaranja novih (Etzioni 2002 prema Rakić i Vukušić 2010). Istinske, općeljudske vrijednosti kao dio nekognitivnih sastavnica odgoja i obrazovanja od iznimne su važnosti za cjelokupan razvoj djeteta, no mnogo je manje istraživanja posvećeno njima, u odnosu na kognitivna i socijalna područja. Nekognitivni su ciljevi manje istraženi zato što su definirani preširoko te do poteškoća pri istraživanju dolazi zato što se vrijednosti radije uče nesvjesno, učenikovim iskustvom, nego izravnim poučavanjem (Toomela 2008 prema Rakić i Vukušić 2010). Upravo iz tog razloga ne postoji ustaljena i široko prihvaćena definicija odgoja i obrazovanja za vrijednosti. Analizirajući sam pojam „odgoj i obrazovanje za vrijednosti”, „odgoj” možemo promatrati u širem kontekstu koje obuhvaća odgoj u užem smislu i obrazovanje. Odgoj u užem smislu podrazumijeva konativnu i afektivnu sferu, a obrazovanje kognitivnu sferu ljudske osobnosti. Sve su tri sfere neophodne za cjeloviti razvoj ličnosti što je upravo i glavni cilj odgoja i obrazovanja za vrijednosti (Vukasović 2003 prema Rakić i Vukušić 2010). Taylor (1995 prema Halstead 2005 prema Mrnjauš 2018) ističe kako je svrha odgoja i obrazovanja za vrijednosti popularizacija, jačanje i širenje te naposljetku razvitak vrijednosti u obrazovnom kontekstu kao dio cjeloživotnog procesa s ciljem da se mlade ljude razvije u odgovorne, dobrodušne i aktivne članove društva. Moderni odgoj za vrijednosti treba, prema Liebau (1999 prema Mrnjauš 2008), razvijati i poticati sposobnosti vlastitog prosuđivanja, sposobnosti djelovanja, ali i snošenja odgovornosti. Veugelers (2000 prema Hooper i sur. 2003 prema Rakić i Vukušić 2010) navodi da se vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu poistovjećuju s pojmovima moralnog obrazovanja, učenja vrlina, odgoja karaktera, razvoja kritičkog mišljenja itd.

Na navedene pojmove, ističe Veugleres (2000 prema Hooper i sur. 2003 prema Rakić i Vukušić 2010), često se gleda kao na pravce, a ne kao na jasnu obrazovnu praksu. Pravci poput pravac „kritičkog mišljenja” ili pravac „za vrijednosti u odgoju i obrazovanju” funkcioniraju potpuno odvojeno s ciljem osnaživanja samog pokreta te bez razvijanja jedinstvenih okvira odgojno-obrazovne prakse.

Hooper i sur. (2003: 170 prema Rakić i Vukušić 2010: 775) definiraju odgoj i obrazovanje za vrijednosti kao „otvoreno nastojanje poučavanja o vrijednostima”. Prema ovoj definiciji jasno je da ne postoji jedinstven pristup odgoju i obrazovanju za vrijednosti. Pristupi se međusobno razlikuju zato što se temelje na drugačijim pretpostavkama i gledištima o učenju, poučavanju i ljudskoj prirodi. Ipak, mogu se izdvojiti dva glavna pristupa poučavanja vrijednosti koje Hooper i sur. (2003 prema Rakić i Vukušić 2010) razlikuju kao preskriptivan i deskriptivan pristup. Preskriptivan ili izravan pristup poistovjećuje se s odgojem karaktera te podrazumijeva izravno poučavanje glavnih vrlina i vrijednosti koje su zajedničke svima. S druge strane, deskriptivan se pristup odnosi na razvoj kritičkog mišljenja, rješavanje problema, poticanje kreativnosti te zaključivanje. Ovaj pristup omogućava djeci da sama zaključe i uvide razliku između moralnog i nemoralnog te procjene kako je ispravno postupiti (Hooper i sur. 2003 prema Rakić i Vukušić 2010).

2.4.2. Uloga učitelja u poučavanju vrijednosti

Učitelj je stručna osoba koja ima temeljna pedagoška, didaktička, metodička i psihološka znanja te organizira odgojno-obrazovni proces, a u zajedničkom radu sa svojim učenicima ostvaruje zadaće i ciljeve odgoja i obrazovanja (Strugar 1993 prema Strugar 1999). Kada znamo da je cilj odgoja i obrazovanja cjelokupni razvoj djeteta, postavlja se pitanje kakva je uloga učitelja u odgoju i obrazovanju za vrijednosti. Temeljem izravnog pristupa odgoja i obrazovanja za vrijednosti naglasak je stavljen na bitnost škole u poučavanju vrijednosti i na aktivnu ulogu učitelja kao facilitatora u promicanju vrijednosti (Rakić i Vukušić 2010). Učitelj tako ima važnu duhovnu ulogu u kreiranju djetetove naravi i njegovog društvenog bića (Ledić 1999). Vrijednosti su propisane *Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011) te kao takve trebaju biti uključene

u nastavni proces. S obzirom na to da su učitelji glavni organizatori i kreatori nastavnog procesa, bitno je promotriti jesu li dovoljno kompetentni za poučavanje vrijednosti.

Važno je da su učitelji svjesni vlastitih vrijednosti i sklonosti kako bi mogli bolje razaznati koja je njihova uloga pri poučavanju i prenošenju vrijednosti učenicima (Hooper i sur. 2003 prema Rakić i Vukušić 2010). Učitelji trebaju, prema Johnsonu (2002 prema Hooper i sur. 2003 prema Rakić i Vukušić 2010), jasno znati što su vrijednosti, kako ih možemo razvijati te kako utječu na život ljudi. Također, Willemse i sur. (2005) ističu da bi učitelji trebali kroz svoj rad osvijestiti izražavanje vlastitih vrijednosti. Iako je učiteljeva zadaća prenositi vrijednosti propisane određenim kurikulumom, on ih može prenijeti i nesvjesno na svoje učenike (Veugelers 2000; Veugelers i Vedder 2003 prema Rakić i Vukušić 2010). Vrijednosti koje učitelj smatra važnima vidljive su kroz sadržaj i načine poučavanja, primjere koje svakodnevno bira te u samom odnosu prema učenicima (Veugelers 2000 prema Rakić i Vukušić 2010). Kada učitelji ohrabruju ili osporavaju učenikove postupke te kada inzistiraju na urednosti i preciznosti u dječjim uradcima ili cijene kreativan pristup i maštovitost, također na svojevrsan način predstavljaju vrijednosti učenicima (Halstead 2005; Mrnjajus 2008 prema Mrnjajus 2018). Isto tako, razvijanjem kritičkog razmišljanja kod učenika, učitelji promiču određene vrijednosti, stoga trebaju biti svjesni odgovornosti koju imaju (Veugelers 2000 prema Rakić i Vukušić 2010).

Učitelji trebaju poučavati vrijednostima koje oni smatraju bitnima, ali i pustiti prostora učenicima da sami uoče, prepoznaju i verificiraju određene vrijednosti (Rakić i Vukušić 2010). Goodman (1998 prema Rakić i Vukušić 2010) citira Williama Damona, poznatog istraživača o moralnom razvoju djece i adolescenata, koji je ustvrdio da je moralni odnos između učenika i učitelja važniji od bilo kakvog intelektualnog odnosa. Procesi učenja i poučavanja uvijek su u korelaciji pa tako ne možemo reći da učenici usvajaju samo one vrijednosti koje im učitelji prenose, već i sami kreiraju vlastito značenje i sliku o svijetu koji ih okružuje te pronalaze smisao (Rakić i Vukušić 2010).

Gledajući s konstruktivističkog stajališta, koje drugačije shvaća učiteljevu ulogu, učitelji ne mogu u potpunosti prenijeti vrijednosti na učenike, već mogu u jednoj mjeri utjecati da razviju određene vrijednosti kroz skriveni kurikulum (Rakić i Vukušić 2010). Skriveni kurikulum podrazumijeva onaj dio stvarnosti svakodnevice provedene u odgojno-obrazovnoj ustanovi, koji nije propisan službenim dokumentom. To mogu biti vrijednosti koje su prenesene ponašanjem učitelja, didaktičkim materijalima, ali i skrivene u odnosima sudionika nastavnog procesa (Veuglers 2000 prema Rakić i Vukušić 2010). Tijekom cijelog boravka u školi, učenici kroz skriveni kurikulum, usvajaju vrijednosti koje ostaju zapamćene te ostavljaju na njima neizbrisiv trag za cijeli život. Prema tome, možemo reći da bi skriveni kurikulum trebao postati ravnopravan i jednako važan kao formalni kurikulum (Rakić i Vukušić 2010). Vrijeme ranog djetinjstva i školovanja od iznimne je važnosti za usvajanje dobrih navika, poznavanja osobnog morala i vrijednosti te oblikovanju svijesti o poznavanju i prihvaćanju drugih i drugačijih (Mrnjauš 2008). Učitelj, ali i sveobuhvatno okruženje škole, uključujući ponašanje svih djelatnika škole i učenika izravno utječu na učenikov moralni razvoj i usvajanje temeljnih vrijednosti zato je važno da dijete odrasta u pozitivnoj okolini okružen ljudima koji mu mogu svojim primjerom pokazati put prema istinskim idealima (Rakić i Vukušić 2010).

2.4.3. Odgojne i kulturološke vrijednosti propisane Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te Ustavom Republike Hrvatske

Škole reprezentiraju vrijednosti društva te postoje zato što društvo vrednuje obrazovanje te njime želi utjecati na svoj napredak. Vrijednosti koje škole promiču vidljive su u njihovoj organizaciji postupcima, ali i propisane su kurikulumom (Mrnjauš 2018). U školstvu Republike Hrvatske *Nacionalnim se okvirnim kurikulumom* (2011), između ostalog, promiču vrijednosti kroz nastavu, učenje i poučavanje.

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011) temeljni je dokument koji na nacionalnoj razini donosi osnovne sastavnice predškolskoga, općega obveznoga i

srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja, uključujući odgoj i obrazovanje za djecu s posebnim potrebama. Sastavnice *Nacionalnog okvirnog kurikuluma* čine društveno-kulturne i odgojno-obrazovne vrijednosti, ciljevi, načela koja predstavljaju smjernice odgojno-obrazovne djelatnosti, metode, sredstva i oblici rada, odgojno-obrazovna područja kao temeljni sadržaj te ocjenjivanje i vrednovanje učeničkih postignuća i škole. Središnji se dio *Nacionalnog okvirnog kurikuluma* sastoji od učeničkih postignuća u odgojno-obrazovnim područjima razrađenih po odgojno-obrazovnim ciklusima te opisa i ciljeva međupredmetnih tema. *Nacionalni okvirni kurikulum* temelj je za izradbu predmetnih kurikula i drugih kurikulskih dokumenata. Ključna izgradnja čovjekovog karaktera i društva počiva na odgoju i obrazovanju zato je vrlo važno odrediti temeljne društveno-kulturne vrijednosti i odgojno-obrazovne ciljeve koji oblikuju odgojno-obrazovno djelovanje. Predškolske ustanove i škole trebaju djelovati u skladu s propisanim ciljevima i vrijednostima. Hrvatska se odgojno-obrazovna politika na početku 21. stoljeća susrela s izazovima pomirenja lokalnog i nacionalnog sa svjetskim i globalnim, tradicije i suvremenosti, kratkoročnosti i dugoročnosti, ubrzanog tehnološkog razvoja i ljudskih sposobnosti da to svladaju, duhovnog i svjetovnog. Promicanje temeljnih vrijednosti odgojem i obrazovanjem, odgovor je na navedene izazove s kojima se društvo susreće.

Temeljne vrijednosti podrazumijevaju: mir, slobodu, dostojanstvo svakog čovjeka, društvenu jednakost, pravednost, domoljublje, solidarnost, dijalog i toleranciju, rad, poštenje, zdravlje, očuvanje prirode i okoliša te ostale demokratske vrijednosti. Vrijednosti na kojima se temelji hrvatski odgojno-obrazovni sustav treba sagledavati kao mogućnosti razvoja kulturnog, nacionalnog i duhovnog identiteta usred intenzivne globalizacije koja zahvaća sva područja života. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011) izdvaja četiri vrijednosti kao najvažnije, a to su: znanje, solidarnost, identitet i odgovornost.

Znanje možemo smatrati temeljnim pokretačem razvoja pojedinca te tako i cijelog hrvatskog naroda. Znanje omogućuje pojedincu razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja, prilagođavanje novim situacijama te postizanje uspjeha u životu. Solidarnost podrazumijeva osposobljavanje mladih da u sebi razviju osjećaj

spremnosti i želje da pomognu ljudima koji ih okružuju i steknu osjetljivost za one kojima je pomoć potrebna, slabe, siromašne, bolesne itd. Odgoj i obrazovanje sudjeluju u izgrađivanju osobnog identiteta. U svijetu današnjice na snazi je miješanje različitih kultura, religija i svjetonazora stoga je važno da je čovjek sačuva svoj nacionalni, kulturni, društveni i moralni identitet. Osobito je bitno čuvati i njegovati hrvatski jezik, pritom pazeći kako ga primjenjujemo i koristimo. Odgoj i obrazovanje ima zadatak čuvati identitet pojedinca, ali i učiti ga poštivanju različitosti. Naposljetku, odgojem i obrazovanjem potiče se aktivno sudjelovanje mladih u društvenom životu pritom stavljajući naglasak na odgovornost prema sebi samima, društvenom dobru, prirodi i svemu što ih okružuje. Odgovorno ponašanje podrazumijeva savjestan odnos između osobne odgovornosti i slobode. Primarne odgojno-obrazovne vrijednosti, propisane *Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011), proizlaze iz spremnosti i želje hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za cjeloviti razvoj učenika te stvaranje društva koji će njegovati i čuvati duhovnu, nacionalnu, materijalnu i prirodnu baštinu Republike Hrvatske (*Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* 2011).

Odgojno-obrazovni sustav u Republici Hrvatskoj temelji se na Ustavu Republike Hrvatske (2014) s obzirom na to da Ustav utvrđuje temeljne odrednice i vrijednosti na kojima počiva hrvatsko društvo. Ustav Republike Hrvatske (2014) temeljni je pravni dokument koji uređuje ustavni poredak i pravni sustav Republike Hrvatske. Ustav je najviši pravni akt u državi koji postavlja temelje za politički sustav, organizaciju vlasti, zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te određuje odnose unutar države i prema međunarodnoj zajednici. Ustav Republike Hrvatske sadrži ustavno-pravne odredbe o političkom sustavu, organizaciji vlasti, pravosuđu, zaštiti ljudskih prava, gospodarstvu, lokalnoj i regionalnoj samoupravi, nacionalnim manjinama, obrani, sigurnosti, financijama i drugim područjima. Također, utvrđuje ustavna prava građana, poput prava na život, ravnopravnost, slobodu izražavanja, vjere, udruživanja i druge. Isto tako, promiče znanost, kulturu i umjetnost, znanje te poziva na očuvanje okoliša, zdrav život itd. (*Ustav Republike Hrvatske* 2014).

3. NASTAVA HRVATSKOG JEZIKA

Najvažniji oblik odgojno-obrazovnog procesa naziva se nastava, a u izvođenju nastave učitelj polazi od određenih strategija prema kojima odabire nastavne metode i postupke koji odgovaraju potrebama njegovih učenika. Preduvjeti i čimbenici za provođenje procesa nastave su: nastavni predmet, učitelj, učenik, prostor, oprema, izvori znanja i kurikulum (Bežen, 2008). *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik* (2019) jedinstven je dokument koji nudi opća, univerzalna očekivanja o tome što će učenici znati i moći učiniti te na temelju njega svi učitelji i nastavnici organiziraju i kreiraju nastavu Hrvatskog jezika prema individualnim potrebama i sposobnostima svojih učenika. Hrvatski je službeni jezik u Republici Hrvatskoj te se koristi i njime se služe učenici u svim odgojno-obrazovnim ustanovama. U hrvatskim se školama poučava kao materinski jezik, a sposobnost izražavanja i komunikacija na hrvatskom standardnom jeziku učenicima služi kao polazište za učenje i svladavanje svih ostalih nastavnih predmeta (*Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019). Zadaća i svrha nastave hrvatskog jezika u ranijim fazama učenja i poučavanja jest razvoj komunikacijskih i jezičnih sposobnosti na razini uporabe jezika u svakodnevnim situacijama. S učenicima starijih razreda postupno se prelazi s jezično-izražajnog pristupa usvajanja jezika na jezično-teorijski pristup te učenici postupno uče teorijske jezične činjenice (Pavličević-Franić 2005). Uz navedeno, svrha nastave Hrvatskog jezika jest i poticanje slobodnog izražavanja emocija, razmišljanja i stavova te otkrivanje i razumijevanje vlastite kulture, nacionalnog i jezičnog identiteta (*Kurikulum nastavnog predmeta hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Prema *Kurikulumu nastavnog predmeta hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* (2019), za učenike od prvog do šestog razreda propisano je 175 sati nastave Hrvatskog jezika godišnje, a u sedmom i osmom razredu satnica je smanjena na 140 sati godišnje. Fond sati nastave Hrvatskog jezika koji je trenutno predviđen, smanjen je u odnosu na fond sati proteklih desetljeća. Tako je primjerice, u hrvatskom školstvu 1960. godine predviđen broj sati za učenike prvog, drugog i trećeg razreda bio 210 sati godišnje. Također, je zanimljivo usporediti da je broj sati poučavanja materinskog jezika manji

u Hrvatskoj, nego u drugim državama gdje se sluša u prosjeku šest do sedam puta tjedno (Lazzarich 2017).

Prema mnogim istraživanjima, među govornicima hrvatskog jezika prisutna je niska razina temeljne pismenosti te materinski jezik nije omiljen nastavni predmet među učenicima (Miljević-Ridički i sur. 2004 prema Pavličević-Franić i Slovaček 2011). Iz tog razloga vrlo je važno učenike intrinzično motivirati da istinski zavole vlastiti jezik, njegovu ljepotu i specifičnosti, a znanja i vještine stečene na nastavi Hrvatskog jezika zasigurno će im poslužiti u svim aspektima života.

3.1. Poučavanje i učenje Hrvatskog jezika

Poučavanje je istovremeno usmjereno na metode poučavanja i sadržaj koji se poučava te tako ono podrazumijeva prenošenje određenog sadržaja, ali i planirano pomaganje pri učenju (Meyer 2002 prema Vujčić 2013). Pod pojmom učenje Vujčić (2013) smatra procese usvajanje znanja, sposobnosti, navika, vještina, vrijednosti koje izgrađuju cjelokupnu ličnost čovjeka i utječu na njegov razvitak. S obzirom na to da suvremena nastava podrazumijeva aktivnu ulogu učenika koji se nalazi u središtu procesa učenja, ključna pretpostavka za učinkovito učenje jest kvalitetno poučavanje. Takva nastava obuhvaća samoregulirano i iskustveno učenje, učenje istraživanjem i rješavanjem problema, projektno i suradničko učenje, učenje usmjereno na djelovanje i učenje igrom (Lazzarich 2021). Suvremenim se pristupom poučavanja kod učenika razvijaju vrijednosti poput: poštenja, odgovornosti, timskog rada, empatije, suradnje, tolerancije, kreativnosti, inovativnosti, kritičkog mišljenja, samopouzdanja, odvažnosti i još mnoge druge. Kako bi učenici bili aktivni sudionici nastavnog procesa, a samim time i uspješno savladavali zahtjeve i izazove koje pred njih stavlja odgojno-obrazovni sustav, učitelj treba znati kako ih motivirati, u njima razviti istinski interes te stvoriti želju za otkrivanje i istraživanje (Lazzarich 2021).

Hrvatski je jezik vrlo složen te je najzastupljeniji nastavni predmet. Osim što je neophodan za svakodnevnu komunikaciju i izražavanje, on je temelj za učenje svih ostalih obrazovnih sadržaja. Nastavna područja koja se poučavaju na nastavi Hrvatskoga jezika su: početno čitanje i pisanje, jezik, jezično izražavanje, književnost i medijska kultura. Svako od ovih područja zahtjeva primjerene pristupe i postupke

učitelja, svrhovitost metoda i oblika rada koji su temeljeni na učiteljevom poznavanju vlastitih učenika i njihovoj motiviranosti, sposobnosti, predznanju i individualnim potrebama (Lazzarich 2017). Udžbenici, čitanke, lektire, videozapisi, lingvometodički predlošci, priručnici prepuni su sadržaja koja osim obrazovne svrhe donose i odgojnu. Uloga učitelja u pripremi za poučavanje nastavnog sata Hrvatskog jezika jest između ostalog i izabiranje onih sadržaja i nastavnih sredstva koje na učenike mogu prenijeti odgovarajuće vrijednosne ideale.

Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja Hrvatskog jezika su usmjereni na učenikovo ovladavanje slušanjem, govorenjem, čitanjem, pisanjem te stjecanje jezičnog znanja i znanja o hrvatskom jeziku. Također, treba naglasiti važnost čitanja i pisanja jer na taj način učenik otkriva različite načine čitanja, bogati vlastiti rječnik, razvija kritičko mišljenje te književni ukus. Još jedan od ciljeva učenja i poučavanja hrvatskog jezika jest razvijanje vlastitog jezično-kulturnog identiteta te poštovanje različitih kultura i njihovih vrijednosti, jačanje nacionalnog identiteta upoznavanjem i njegovanjem kulturno-povijesne baštine te njegovanje moralnih i estetskih vrijednosti (*Kurikulum nastavnog predmeta hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Prilikom učenja i poučavanja Hrvatskog jezika pred učenike treba staviti različite situacije u kojima mogu sudjelovati u interakcijama s drugim učenicima, surađivati, razmjenjivati mišljenja te tako učiti uvažavati i poštovati druge. Poučavanjem Hrvatskog jezika prenose se temeljna znanja o jeziku, ali i temeljne vrijednosti poput tolerancije, suradnje, suosjećajnosti, prijateljstva, komunikativnosti, empatičnosti i mnogih drugih koje su važne za razvoj učenika u cjelini.

3.1.1. Hrvatski jezik i komunikacija

Prema Kurikulumu nastavnog predmeta hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019), nastavni predmet Hrvatski jezik sadrži tri međusobno povezana predmetna područja: Hrvatski jezik i komunikacija (A), Književnost i stvaralaštvo (B) i Kultura i mediji (C).

Predmetno područje *Hrvatski jezik i komunikacija* podrazumijeva učenje jezičnih znanja sa svrhom korištenja i uporabe jezika u svakodnevним situacijama. Učenje jezičnih znanja u razrednoj nastavi vrlo je zahtjevno i kompleksno jer

znanstvene sastavnice jezika treba prilagoditi sposobnostima, mogućnostima i jezičnom razvoju učenika te tako govorimo o intuitivnom, nesvjesnom usvajanju jezika odnosno, imanentnoj gramatici (Lazzarich 2017). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011) izdvaja jezično komunikacijsko i odgojno-obrazovno područje koje je bazirano na jezičnim djelatnostima govorenja, slušanja, čitanja i pisanja. S učenicima od prvog do četvrtog razreda naglasak u nastavi jezika treba staviti na svladavanje komunikacijskih vještina bez inzistiranja na apstraktnom jezičnom sadržaju. Cilj jest da se učenici oslobode straha od jezika te da im naučena znanja služe za ispravnu i tečnu komunikaciju na materinskom jeziku. Stoga je svrha nastave jezika bogaćenje rječnika te jačanje komunikacijskih vještina i sposobnosti pisanim i usmenim putem (Lazzarich 2017). Komunikacijske su vještine, prema mnogima istraživanjima, povezane s uspjehom u nastavi i vještinom socijalizacije (Učitelji za učitelje 2003 prema Lazzarich 2017). Pravilno korištenje i upotreba materinjeg jezika u učenicima razvija sposobnosti vješte komunikacije pomoću koje pojedinac izražava vlastite misli i osjećaje, prihvaća kulturološke i odgojne vrijednosti vlastite okoline te usvaja potrebne vještine i sposobnosti (Lazzarich 2017).

Naučene strategije govorenja, slušanja, pisanja i čitanja, učenik primjenjuje sudjelujući u komunikacijskim situacijama zbog prenošenja ideja, informacija i vrijednosti. Stjecanje znanja o jeziku i svladavanje jezičnih djelatnosti od učenika iziskuje intelektualnu i emocionalnu posvećenost, motiviranost i potrebu za smislenom i jasnom komunikacijom. Hrvatski jezik i komunikacija kod učenika razvija svijest o sebi kao osobi koja poštuje i izražava svoj jezični identitet te poštuje jezične i kulturne identitete drugih ljudi (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Na kraju prvog razreda učenici će prema domeni *Hrvatski jezik i komunikacija* moći pozdraviti i predstaviti se, govoriti u skladu s vlastitim razvojem pridajući riječima i rečenicama točan kontekst i značenje, slušati s razumijevanjem radijsku emisiju, reklamu, najavu filma, zvučni zapis književnih tekstova te odgovarati na pitanja o sadržaju poslušanog. Osim toga, moći će pisati školskim formalni pismom riječi i kratke rečenice te ih čitati s razumijevanjem, kao i razlikovati tekstove pisane

na mjesnom i standardnom jeziku (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019*).

Pri završetku drugog razreda, učenici učvršćuju znanja prvog razreda te mogu razgovarati o temama iz svakodnevnog života, slušati i razgovarati o tekstu, čitati upute, poruke, pisma, obavijesne i književne tekstove. Isto tako mogu, rukopisnim pismom pisati kratke opise predmeta ili likova, obavijesti, pisma, kraće sastavke. Isto tako, mogu upotrebljavati i objašnjavati riječi, sintagme i rečenice te usporediti hrvatski standardni govor i mjesni jezik (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019*).

Na kraju trećeg razreda učenici mogu samostalno razgovarati i govoriti jednostavne dijaloške i monološke tekstove, pripovjedne tekstove te imati kraće izlaganje. Osim toga, učenici trećeg razreda proširuju svoje čitalačke sposobnosti u usporedbi s prvim i drugim razredom te čitaju obavijesne, obrazovne i književne tekstove pronalazeći važne podatke. Također, slušaju radijske emisije, reklame, najave filmova i emisija te pišu prema smjernicama opise predmeta ili likova, čestitke, pisma i pisane sastavke, poštujući pravopisna i gramatička pravila. Pri završetku trećeg razreda učenici svakako razlikuju zavičajni idiom od standardnog jezika (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019*).

Završivši četvrti razred, učenici mogu prenijeti obavijest, poruku, kratko opisati zadanu situaciju/predmet te sudjelovati u organiziranoj ili spontanoj raspravi. Zatim, mogu slušati različite tekstove te prepričati i izdvojiti najvažnije. Učenici četvrtog razreda nastavljaju razvijati svoje čitalačke vještine te produbljuju razumijevanje teksta čitajući obavijesne, obrazovne i književne tekstove. Isto tako, učenici pišu različite sastavke, poruke elektroničke pošte, pisma, sažetke i opise služeći se znanjima o imenicama, pridjevima i glagolima te poštujući pravopisna i gramatička pravila. Uz navedeno, na kraju četvrtog razreda učenici mogu objasniti razliku između zavičajnog i standardnog govora (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019*).

Učitelj treba sustavno i pravovremeno utjecati na govorni razvoj učenika, ispravljati ga, ukazati mu na pogreške kako bi zajedno formirali komunikacijsku kompetenciju učenika koja vodi do društvene aktivnosti svakog pojedinca.

3.1.2. *Književnost i stvaralaštvo*

U domeni *Književnost i stvaralaštvo* naglasak jest na učenju i poučavanju književnosti. Književnost je u prošlom stoljeću bila izdvojena kao zaseban nastavni predmet, a danas se promatra kroz zasebno područje što daje naslutiti njenu opsežnost i složenost.

Književnost i stvaralaštvo temelji se na čitanju i shvaćanju književnog teksta koji ima svrhu jezičnog, umjetničkog, spoznajnog i osobnog shvaćanja svijeta koji nas okružuje. Književni se tekst interpretira, uspoređuje i stavlja u odnos s drugim tekstovima te tako ima svrhu poučavanja, motiviranja, zabave te izaziva različite reakcije i doživljaje kod učenika. Prilikom čitanja književnog teksta kod učenika se razvija estetski kriterij, kritičko mišljenje te stvara prilika za razmjenu mišljenja i međusobnu suradnju učenika. Važno je učenicima ponuditi široki spektar književnih tekstova kako bi stvorili intrinzičnu motivaciju za čitanje te čitali iz užitka. Na taj način učenici će stvoriti vlastiti literarni ukus, čitateljsku naviku i kulturu. Čitanjem učenik pospješuje socijalizacijske procese dijeleći vlastita iskustva i upoznavajući kulture drugih (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Glavni je zadatak nastave književnosti učenika uvesti u književni svijet te razvijati kod njega istančanost za prepoznavanje i cijenjenje umjetničkih pisanih djela. U razrednoj nastavi naglasak je stavljen na umjetničke sadržaje, dok se znanstveni sadržaji poučavaju u višim razredima. Književnoumjetnički sadržaji koje učitelj koristi s učenicima trebaju biti prilagođeni njihovim sposobnostima, rječniku te trebaju biti usmjereni ka razvijanju književnih kompetencija (Rosandić 2015 prema Lazzarich, 2017). Pri interpretaciji književnoumjetničkog djela, učitelj ne smije zanemariti učenikovo iskustvo, interese i sam doživljaj djela, stoga nastavni sat književnosti obuhvaća doživljajno-spoznajnu motivaciju, lokalizaciju teksta, interpretativno čitanje, emocionalno-intelektualnu stanku, objavljivanje doživljaja učenika,

interpretaciju, sintezu te stvaralaštvo. Svaki je dio od iznimne važnosti i ima svrhu cjelovitog shvaćanja i doživljaja pročitano (Lazzarich 2017). Čitajući razna tematski različita i vrijedna književnomjetnička djela na nastavi književnosti i u slobodno vrijeme učenik razvija različite vrijednosti poput poštovanja i ljubavi prema zavičaju i domovini. Čitajući opise likova u pripovjednim djelima učenik u stvarnom životu lakše može prepoznati osobine ljudi. Odgojne se vrijednosti prožimaju kroz tekstove pa tako učenik čitajući razvija moralne i vrijednosne stavove. Ovisno o temi književnomjetničkog teksta kod učenika se razvijaju moralne osobine kao npr. poštenje, plemenitost, ali i svijest o ljudskim manama poput pohlepe, zlobe, ljubomore i drugo. Također, razvija se društveno ponašanje, voljnost i želja za pomaganje drugima poštivanje različitih kultura, mirno rješavanje sukoba te važnost prijateljstva (*Hrvatski nacionalni obrazovni standard 2006 prema Lazzarich 2017*).

Prema *Kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*, iz 2019. godine pri završetku prvog razreda učenici izražavaju svoje misli, osjećaje i zapažanja nakon slušanja ili čitanja književnog teksta. Osim toga, prema obliku prepoznaju priču, pjesmu, zagonetku i igrokaz te izdvajaju rimu iz pjesme i igrokaza. U prvom se razredu bajka koristiti kao polazna točka za razvijanje učenikove ljubavi prema čitanju i književnosti te je učenici rado slušaju i čitaju te prepoznaju njezine čudesne elemente. Ponuđene književne tekstove, kao i one prema vlastitom izboru, učenici izabiru u prostoru školske knjižnice te se stvaralački izražavaju na različite načine prema vlastitim doživljajima.

Završivši drugi razred, učenici po obliku i sadržaju razlikuju: pjesmu, priču, slikovnicu, bajku, igrokaz i zagonetku. Isto tako, razlikuju stih i strofu u pjesmi te prepoznaju početak, središnji dio i završetak te glavne i sporedne likove u priči koje smještaju u vrijeme radnje i prostor. Pri čitanju igrokaza učenici uočavaju dijalog i lica, kreativno se izražavaju te razvijaju svoje komunikacijske vještine. Osim igrokaza, učenici drugog razreda, upoznaju različite vrste slikovnica, zbirki priča, pjesama za djecu te ih posuđuju u knjižnici. Uz sve navedeno, učenici drugog razreda stvaraju različite individualne uratke, mijenjaju postupke likova, uvode nove karaktere i likove, sudjeluju u priči itd. (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019*).

Na kraju trećeg razreda učenici čitaju i razlikuju lirske pjesme, priče, dječje romane i igrokaze, legende, slikovnice, pripovijetke i basne. U pročitanom tekstu prepoznaju redoslijed događaja te izdvajaju temu. Također, opisuju likove prema vanjskim karakteristikama i osobinama te ih povezuju s mjestom i vremenom radnje. Čitajući lirske pjesme, učenici uočavaju ritam, rimu i usporedbu, ponavljanja u pjesmi te pjesničke slike. Isto tako, uočavaju slikovitost i emocionalnost teksta te zvučnost i ritmičnost. Potaknuti različitim doživljajima književnoga teksta, učenici se stvaralački izražavaju (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Pri završenom četvrtom razredu, učenici objašnjavaju osnovna obilježja pjesme, bajke, pripovijetke, basne, zagonetke, biografije, igrokaza te dječjega romana. U poetskim tekstovima učenici uočavaju različita obilježja: stih, strofu, ritam, zvučnost, slikovitost, ponavljanje u stihu, pjesničke slike, onomatopeju, personifikaciju. U proznim tekstovima prepoznaju događaj, likove, pripovjedne tehnike, a u dramskim tekstovima lica, dijalog i monolog. Osim toga, učenici razvijaju čitateljske navike te razlikuje dječje rječnike, enciklopedije i leksikone. Na kraju četvrtog razreda učenici stvaraju različite uratke, odnosno recitiraju, pišu dnevnik, snimaju priloge itd... (*Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Književnoumjetnički tekstovi nude bogatu riznicu riječi i izraza, što može pomoći učenicima da prošire svoj vokabular i razviju sposobnost izražavanja misli na jasan i precizan način. Također, književnost i čitanje književnoumjetničkih djela važni su za učenikov cjelokupni razvoj jer poboljšavaju njegove sposobnosti čitanja, razumijevanja, empatije, prenose vrijednosti, razvijaju kreativnost, kritičko razmišljanje, kao i mnoge druge aspekte koji su važni za učenikov budući život.

3.1.3. *Kultura i mediji*

Nastavno područje koje se poučava unutar domene *Kultura i mediji* jest u većoj mjeri medijska kultura koja nije dovoljno zastupljena u nastavi te je broj sati, u odnosu na druga područje nastavnog predmeta Hrvatski jezik, zanemariv. Brojni smatraju da

bi medijsku kultura trebala biti izdvojena kao zaseban nastavni predmet (Lazzarich, 2017).

Svrha učenja i poučavanja u domeni *Kultura i mediji* jest kod učenika razviti naviku za istraživanje novih činjenica, informacija i kultura te istaknuti važnost medijskih tekstova. Na taj će način učenici postupno steći sposobnost kritičkog mišljenja i razviti stav o određenoj situaciji kako bi mogli prosuditi istinitost i valjanost medijskih poruka. Također, zadatak ove domene jest shvaćanje kulture sa svakodnevnog i društvenog gledišta i njenog odnosa prema književnosti i ostalim umjetnostima kao i prema stvaranju vlastitog kulturnog identiteta. Također, ovim se područjem kod učenika potiče razumijevanje za različite i drugačije stavove i razmišljanja određenih kultura zbog prihvatanja drugačijih i funkcioniranja u zajednici (*Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Na kraju prvog razreda učenici razlikuju i gledaju animirane filmove, radijske i televizijske emisije za djecu dječjeg i obrazovnog sadržaja te kazališne predstave. Zatim, slušaju ili čitaju kraće tekstove u časopisima namijenjenim za djecu te posjećuju kulturne događaje primjerene njihovoj dobi (*Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Na kraju drugog razreda učenici slušaju, doživljavaju i gledaju animirane, dokumentarne i igrane filmove, televizijske i radijske emisije. Isto tako, koriste interaktivne digitalne medije te posjećuju knjižnice, muzejske i likovne izložbe, filmske, obrazovne i književne festivale (*Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* 2019).

Pri završetku trećeg razreda učenici istražuju potrebne i njima primjerene informacije pomoću digitalnih udžbenika, tekstova u časopisima te na odgojno-obrazovnim internetskim stranicama. Osim toga, učenici razlikuju plakate, brošure, reklamne letke te čitaju stripove koje razlikuju od ostalih tekstova. Temeljem medijskih sadržaja, učenici se stvaralački izražavaju izrađujući različite uratke. Tijekom trećeg razreda za učenike su organizirani posjeti kulturnim događajima te školski izleti sa svrhom razgledavanja prirodne i kulturne baštine Republike Hrvatske

(Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019).

Učenici četvrtog razreda pokazuju značajan napredak u razumijevanju i primjeni medijske kulture. Pri završetku četvrtog razreda, dolaze do podataka na različite načine kombinirajući internetske stranice, mrežne stranice škole itd. Osim toga, učenici razlikuju radio, Internet i televiziju i intervju te postupno grade vlastito mišljenje i kulturni ukus posjećujući različite kulturne događaje *(Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije 2019).*

Sveobuhvatno gledajući, prema Lazzarichu (2017), medijska se kultura od prvog do četvrtog razreda usredotočuje na filmski odgoj i obrazovanje, a discipline medijske kulture su teatrologija, mediologija, informatika i znanost o novinarstvu. Medijskom se kulturom u učeniku stvaraju afiniteti i ljubav za film i scenske umjetnosti te usmjerava učenika ka kulturnom uzdizanju.

Kao što je prikazano u svim trima domenama, *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019)* sadrži odgojno-obrazovne ishode učenja, ali ne i određene sadržaje pomoću kojih se ti ishodi stječu. Prema tome, u nastavnom procesu udžbenik postaje dominantan i temeljan izvor sadržaja u procesima poučavanja i učenja. (Kolar Billege 2020 prema Ivančić i Kolar Billege 2022).

3.1.4. Udžbenici i čitanke u nastavi Hrvatskog jezika

Svaki nastavni predmet ima vlastite izvore znanja koji se svakodnevno primjenjuju u odgojno-obrazovnom procesu. Nastavne izvore određuje nastavni program, odnosno nastavni predmet pa tako prema metodičkom stajalištu razlikujemo primarne i sekundarne izvore znanja (Bežen 2008). Primarni izvori znanja podrazumijevaju informacije i djela izvornog oblika bez didaktičkog određenja. U nastavi hrvatskog jezika to mogu biti npr. izvorna književna djela, predstave, filmovi, različita istraživanja itd. S druge strane, pod sekundarne izvore smatramo ona djela koja su potpuno prilagođena nastavnom procesu odnosno učenju i poučavanju učenika, priručnike i školske udžbenike (Bežen 2008).

Prvi se udžbenik publicirao u drugoj polovici 18. stoljeća, preciznije 1776. godine, kada je J. Rochow objavio prvi tiskani udžbenik naziva „Dječji prijatelj” (Žužul 2004). Od tada do danas objavljeno je nebrojeno mnogo udžbenika iz svih nastavnih predmeta, a sve sa svrhom stjecanja znanja. Mnogi su autori na različite odredili pojam udžbenika pa tako Malić (1986) definira udžbenik kao posebnu knjigu u kojoj su znanstveno-teorijski sadržaji oblikovani prema didaktičko-metodičkom određenju poštujući odgojno-obrazovne ciljeve i kognitivne mogućnosti učenika kojima je namijenjen. Poljak (1980) sadržajno određuje pojam udžbenika tako što navodi obilježja udžbenika koja se bitno razlikuju od obilježja ostale literature koju učenici koriste. Naime, udžbenik je za razliku od ostale dopunske literature, pisan po službenom kurikulumu. Svakodnevno je korišten zbog stjecanja znanja, dok s druge strane dopunsku literaturu učenici proizvoljno proučavaju. Zbog svoje namjene i ovaj autor ističe da je udžbenik didaktičko oblikovan kako bi obrazovanje u konačnici postalo kvalitetnije. Mijatović (2004) napominje da udžbenik kao temeljni izvor znanja treba ponuditi učenicima brojne sadržaje i izvore informacija kojima se njihovo znanje produbljuje, jača i izgrađuje te na taj način razvija sposobnosti cjeloživotnog učenja. Nadalje, Žužul (2004) ističe da je udžbenik po svojoj primjernosti, sustavnosti i praktičnosti neizostavno i dugo vremena korišteno nastavno sredstvo bez kojeg se vrlo teško može zamisliti nastavni sat.

Udžbenici su po svemu sudeći neizostavni i značajni izvori znanja u nastavnom procesu pa su u mnogim zemljama pa tako i u Republici Hrvatskoj određeni posebnim zakonom. *Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* prvi je put stupio na snagu 2001. godine te je kasnije, 2006. godine ukinut i izmijenjen. Broj udžbenika je rastao te su se s vremenom i zakoni nadopunjavali. Prema zakonu iz 2022. godine, udžbenik je definiran kao: „obvezni obrazovni materijal u svim predmetima, izuzev predmeta s pretežno odgojnom komponentom, koji služi kao cjelovit izvor za ostvarivanje svih odgojno-obrazovnih ishoda utvrđenih predmetnim kurikulumom, kao i očekivanja međupredmetnih tema za pojedini razred i predmet.” (*Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu* 2022: 1). Osim teorijskog određenja udžbenika, zakonom se propisuje najveća dozvoljena masa i cijena udžbenika. Također, sadržaj udžbenika treba biti u skladu s Ustavom Republike

Hrvatske ta kao takav promicati i štiti temeljne ljudske vrijednosti i prava kao i nacionalnu i kulturnu baštinu. Ne smije sadržavati promidžbeni program, a kako bi ga odobrili, stručno povjerenstvo ga treba detaljno provjeriti. Ministar koji odabire stručna povjerenstva koja procjenjuju usklađenost udžbenika u odnosu na pravilnik o izboru udžbenika, predmetni kurikulum i međupredmetne teme. Utvrđivanje udžbenika traje 90 dana, a u slučaju da postoje određene nepodudarnosti, nakladnik udžbenika može to ispraviti u roku 15 dana. Naposljetku odlučuje hoće li udžbenik biti u Katalogu (*Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu 2022*). Osim navedenim zakonom, udžbenici su u hrvatskom obrazovnom sustavu određeni i *Državnim pedagoški standardom (2008)* koji definira udžbenik kao „temeljno odgojno-obrazovno školsko i nastavno sredstvo koje sadrži sustav znanja iz određenoga nastavnog predmeta i koje je pedagoško-psihološki i didaktičko-metodički primjereno zakonitostima učenja i poučavanja u školi i izlaže gradivo utvrđeno nastavnim planom i programom” (*Državni pedagoški standard 2008: 25*).

Svi se autori i izvori slažu da udžbenik treba biti utemeljen na zakonitostima obrazovanja, no ono po čemu se udžbenici razlikuju jest njihovo didaktičko oblikovanje. Prema stupnju integracije razlikujemo cjelovite i razgranate udžbenike (Poljak 1980). Glavno obilježje cjelovitog udžbenika, prema Poljak (1980), jest što on sadrži cjeloviti nastavni sadržaj i obuhvaća sve dijelove nastavnog procesa za određeni nastavni predmet. S druge strane, Poljak (1980) izdvaja obilježja razgranatog odnosno podijeljenog udžbenika koji se po određenim parametrima dijeli u više zasebnih knjiga. Podjela može biti vezana uz predmetna područja, tematiku ili strukturne etape nastavnog procesa. Podjela po predmetnim područjima u nastavnom predmetu Hrvatski jezik uključuje izradu zasebnih udžbenika za književnost pa učenici posebno upotrebljavaju čitanku iz književnosti i udžbenik iz jezika i jezičnog izražavanja. Prednosti takvog udžbenika mogu biti lakše snalaženje učenika zbog izdvajanja zasebnih područja (Poljak 1980). Podjela prema tematici podrazumijeva izdvajanje zbog određenih nastavnih cjelina prema kojima se izrađuju posebne knjige/svesci. Nadalje, podjela po strukturiranim etapama nastavnog procesa podrazumijeva zasebni udžbenik za obradu i učenje novog gradiva te ponavljanje i uvježbavanje koje je

usustavljeno npr. u radnu bilježnicu ili zbirku zadataka. Svi zasebni udžbenici trebaju biti povezani i usklađeni te tvoriti jedinstvenu sadržajnu i didaktičku cjelinu (Poljak 1980). Danas u nastavnom predmetu Hrvatski jezik učitelji često biraju integrirani radni udžbenik iz Hrvatskog jezika koji uključuje sva nastavna područja Hrvatskog jezika i sve etape nastavnog sata.

Pojavom kurikulskih dokumenata u Republici Hrvatskoj, pojavljuju se i digitalni udžbenici koji su postali stvarnost i svakodnevnicu učitelja i učenika. Kako se razvijao sustav korištenja tehnologije i povećala dostupnost novih digitalnih uređaja u školi, digitalni je udžbenik napredovao. Sada su dostupni zasebni digitalni odgojno-obrazovni materijali koji nisu ovisni o udžbeniku u tiskanom formatu (Ivančić i Kolar Billege 2022). Digitalni udžbenik još uvijek nema jasno određenje. Matijević i Topolovčan (2017) smatraju da je pojmove e-udžbenik i digitalni udžbenik zahtjevno odvojiti pa e-udžbenikom nazivaju digitalne materijale koji su u skladu sa sadržajem i odgojno-obrazovnim ishodima (prema Ivančić i Kolar Billege 2022). Ono što je sigurno obilježje digitalnih udžbenika jest laka dostupnost te se njima koristi velik broj učenika na svojim pametnim telefonima. Metodički gledano, „digitalni udžbenici nude zadatke, metodičke predloške (jezičnometodičke, književnoumjetničke i neknjiževne) te strategije za rješavanje zadataka i odabir jezičnih sadržaja za oblikovanje metodičkih situacija usklađenih s procesom učenja i učenikovim jezičnim iskustvom” (Budinski i Kolar Billege 2016: 73 prema Ivančić i Kolar Billege 2022: 276). Postoje različiti stavovi o tome je li suvremena tehnologija dobra za razvoj djeteta te trebaju li je učenici razredne nastave koristiti u nastavnom procesu. Vlada Republike Hrvatske mišljenja je da suvremeno obrazovanje nema smisla bez upotrebe suvremene tehnologije. Stoga su suvremena i digitalna nastavna sredstva i pomagala neizostavni dio odgojno-obrazovnog sustava i nastave te će se njihovo metodičko oblikovanje s vremenom još više razvijati i poboljšavati (Ivančić i Kolar Billege 2022).

Čitanka u funkciji zasebnog udžbenika postoji dugi niz godina te se u njoj nalaze književnoumjetnički tekstovi i sadržaji namijenjeni učenicima. Razlikuje se od integriranog udžbenika zato što se njeni ciljevi i zadaci učenja i poučavanja baziraju isključivo na književnosti. Čitanke se promatraju kao jedno od najčešće korištenih nastavnih sredstava u nastavnom procesu u hrvatskim odgojno-obrazovnim

ustanovama te predstavljaju važan izvor informacija. Prema Rosandiću (1986) čitanka-udžbenik kako ju on naziva, glavna je knjiga koja ima svrhu književnog odgoja i obrazovanja učenika. Sadržaj čitanke-udžbenika određen je kao i u udžbenicima svih nastavnih predmeta, prema predmetnom kurikulumu. Sadrži umjetničke i znanstvene sadržaje, ali se od ostale znanstvene literature razlikuje po metodološkom određenju, cilju i svrsi. Prema kriteriju namjene, Rosandić (1986) izdvaja čitanke-udžbenike za mlađe razrede osnovne škole, čitanke-udžbenike za više razrede osnovne škole te čitanke-udžbenike za srednju školu. Prema načinu poučavanja književnog gradiva razlikujemo čitanku receptivnog ili reproduktivnog tipa i čitanku produktivnog ili stvaralačkog tipa. Reprodiktivni tip čitanke podrazumijeva pamćenje i reprodukciju gradiva, dok produktivni tip čitanke omogućuje učeniku stvaralačko i samostalno primanje gradiva čitanke. Produktivni se tip čitanke dijeli na podvrste odnosno na: radnu čitanku, razgranatu radnu čitanku i višeizvornu čitanku. Radna čitanka sadrži zadatke za samostalan rad učenika, a razgranata radna čitanka podrazumijeva temeljnu knjigu i dodatne izvore, poput filmova, radnih bilježnica. Višeizvorna čitanka uključuje različite vrste tekstova, interpretacije tekstova te vizualno i auditivna sredstva (Rosandić 1986). Prema načinu raščlanjivanja sadržaja Rosandić (1986) dijeli čitanke na programirane i poluprogramirane. U programiranoj se čitanki knjiženi sadržaj raščlanjuje na najmanje logičke jedinice, a u programiranom se ne raščlanjuje, već podrazumijeva cjelokupno gradivo. Rosandić (1986) smatra da čitanke mogu biti i otvorenog i zatvorenog tipa. Otvorene se čitanke mogu stalno nadopunjavati te su podložne novim sadržajima i izmjenama, dok s druge strane zatvorene čitanke nemaju mogućnost mijenjanja zbog zatvorenog tipa sadržaja.

Bez obzira na podjelu, obilježje svake vrste čitanke jest metodičko oblikovanje koje podrazumijeva specifične postupke, metode i pristupe kojima se interpretira sadržaj književnog teksta (Rosandić 1986). Svi se metodički/nastavni postupci razlikuju ovisno o osobitostima književnog sadržaja, mogućnostima učenika i odgojno-obrazovnim zadacima. Različitost pristupa prilagođava se različitostima sadržaja koji mogu biti umjetnički i znanstveni. Prema tome da se naslutiti da je spektar metodičkih sredstva koji se koristi u nastavi književnosti vrlo širok i bogat stoga razlikujemo: metodička sredstva koja uvjetuju recepciju teksta, metodička

sredstva koja omogućuju razumijevanje i tumačenje teksta te metodička sredstva koja služe poticanju i razvijanju različitih oblika samostalnog i stvaralačkog rada učenika (Rosandić 1986). Tekstove u čitankama slušaju, čitaju i doživljavaju učenici različitih sposobnosti i mogućnosti pa iz tog razloga postoje metodičke intervencije koje reguliraju i uvjetuju recepciju teksta. Intervencije, odnosno svojevrsni postupci prilagodbe mogu biti verbalni, slikovni i grafički, a podrazumijevaju objašnjenja nepoznatih riječi, strukturnih elemenata u tekstu te uspostavljanje doživljajno-spoznajnog konteksta. Objašnjavanje i razumijevanje teksta temelji se na različitim metodičkim sredstvima čijim se pristupom kreiraju aktivnosti. Književnu pojavu u tekstu učenicima će biti jednostavnije zamijetiti uz odgovarajuća pitanja i zadatke koji se nalaze u čitankama (Rosandić 1986) Zadaci mogu biti percepcijski, analitičko-sintetički i klasifikacijski. Osim zadataka i pitanja u čitankama se nalaze i različiti lingvistički, stilistički, kulturološki i dr. komentari. Različite tablice, crteži i sheme, također, pronalazimo u čitankama i služe za lakše razumijevanje i tumačenje teksta (Rosandić 1986).

Književnoumjetnički tekstovi oduvijek su bila inspiracija i poticaj učenika za kreiranje vlastitog stvaralačkog rada. U čitankama su osmišljeni zadaci i vježbe koje povezuju određeni književni tekst i interpretaciju učenika koju izražava samostalnim radom. Zadaci mogu biti stvaralački, istraživački i reproduktivni (Rosandić 1986). Stvaralački zadaci na različite načine potiču učenika te mogu u njemu razvijati likovno, scensko, jezično, filmsko i literarno izražavanje. Istraživački zadaci potiču u učeniku radoznalost za samostalnim istraživanjem informacija u knjižnicama, muzejima, arhivama itd. Zadaci reproduktivnog tipa pomažu učenicima u usustavljanju i obradi sadržaja (Rosandić 1986). Metodičko oblikovanje znanstvenog sadržaja u udžbeniku podrazumijevaju različita objašnjena potkrijepljena prikazima stvaralaštva pisaca i povijesnih razdoblja značajnih za književnost. U nižim razredima osnovne škole cjelokupni je književnoznanstveni sadržaj oblikovan znanstvenopopularnim stilom pa je na taj način prilagođen učenicima mlađe školske dobi. Književni su tekstovi temelj svih čitanki pa tako razlikujemo književnoumjetničke, književnoznanstvene, esejističke, književno-znanstvenopularne i didaktičke, a autori tekstova mogu biti umjetnici ili narodni stvaraooci, znanstvenici,

književni kritičari, autori udžbenika i učenici. Svi tekstovi trebaju biti prema navedenim metodičkim sredstvima, stilu i paleti različitih informacija prilagođeni mogućnostima učenika na svim razinama (Rosandić 1986).

Bilo da se radi o cjelovitom ili razgranatom udžbeniku, poput čitanke, možemo reći da je udžbenik „kamenčić u mozaiku znanja koji tvori točno određen sustav znanja kao opće značajke pameti i sposobnosti jedne generacije i jedne zajednice” (Mijatović, 2004: 20). On predstavlja temelj toga znanja, ali i pušta prostora za nadopunjavanje, obogaćivanje i individualno korištenje različitih metoda pri njegovoj upotrebi. Osim znanja u njemu su duboko utkane i implementirane različite odgojne i kulturološke vrijednosti koje u jednoj mjeri utječu na formiranje ideala, stavova i mišljenja učenika.

4. ANALIZA ODGOJNIH I KULTUROLOŠKIH VRIJEDNOSTI U ČITANKAMA I UDŽBENICIMA ZA HRVATSKI JEZIK

Cilj istraživanja jest kvantitativnom i kvalitativnom analizom utvrditi koje su odgojne i kulturološke vrijednosti zastupljene u udžbenicima i čitankama iz Hrvatskog jezika te u kojoj mjeri. Predmet istraživanja su: tekstovni predlošci, likovni sadržaji te popratni metodički instrumentarij.

U ovom će se istraživanju koristiti pojavnost sljedećih odgojnih i kulturoloških vrijednosti: znanje, solidarnost, identitet, odgovornost, društvena jednakost, dostojanstvo svakog čovjeka, domoljublje, tolerancija i multikulturalnost.

Znanje kao vrijednost bit će prepoznata u onim sadržajima udžbenika u kojima se učenike potiče na stjecanje novih informacija, otkrivanje, radoznalost, uporabu leksikona, rječnika, odlazak u knjižnicu, pretraživanje mrežnih stranica itd.

Solidarnost se temelji na uzajamnoj podršci, suradnji i brizi za druge ljude. To je sposobnost prepoznavanja potreba drugih ljudi te djelovanja s ciljem pružanja pomoći ili podrške. Solidarnost uključuje empatiju, razumijevanje i spremnost pojedinca da se djeluje u korist zajednice ili društva. Tekstovi koji promiču solidarnost, potiču empatiju i međusobno razumijevanje među ljudima. Također, ističu vrijednost zajedničkog djelovanja i suradnje u rješavanju društvenih problema ili promicanju pozitivnih promjena.

Identitet kao vrijednosti bit će prepoznata u sadržajima koji promiču vrijednosti obitelji, njene tradicije i običaja. Također, identitet promiču i sadržaji koji opisuju zavičaj te ističu važnost, ljepotu i njegovanje zavičajnih idioma, ali i hrvatskog standardnog jezika. Ovakvi sadržaji pružaju dublji uvid u bogatstvo i raznolikost kulture te pomažu učenicima da se povežu s tradicijom i njeguju vlastiti identitet.

Odgovornost podrazumijeva svjesnost o posljedicama te preuzimanje inicijative za pravilno postupanje. Pri analizi sadržaja u udžbenicima i čitankama, prisutne su različite vrste odgovornosti pa tako razlikujemo: odgovornost prema vlastitim postupcima, zdravlju, prirodi i okolišu, odgovornost u prometu i na internetu.

Društvena jednakost podrazumijeva osiguravanje jednakih prava, mogućnosti i dostojanstva za sve članove društva. Društvena jednakost bit će prepoznata u sadržajima u kojima se promiče pravednost, poštovanje i ravnopravnost svih članova društva, bez obzira na njihovu rasu, spol, religiju, nacionalnost, socijalni status, fizičke sposobnosti i druge razlike.

Dostojanstvo svakog čovjeka je univerzalna vrijednost koja se odnosi na intrinzičnu vrijednost i poštovanje koje svaka osoba zaslužuje jednostavno zbog svoje ljudskosti. Pri analizi, vrijednost dostojanstva svakog čovjeka bit će prepoznata u sadržajima koji podupiru jedinstvenost i potiču važnost svakog pojedinca, bez obzira na njegove osobine, identitet, sposobnosti ili druge vanjske čimbenike. Dostojanstvo svakog čovjeka proizlazi iz ideje da smo svi jednaki i da posjedujemo neotuđiva ljudska prava.

Domoljublje kao vrijednost bit će prepoznata u onim sadržajima koji promiču ponos, poštovanje i brigu za dobrobit svoje domovine i njenih građana. Domoljublje se odnosi na snažan osjećaj ljubavi, predanosti i odanosti prema vlastitoj zemlji, njenim vrijednostima, tradicijama i identitetu.

Tolerancija je sposobnost prihvaćanja i poštivanja različitosti među ljudima. Temelji se na poštovanju ljudskog dostojanstva i pravu svakog pojedinca da bude ono što jest. Također, pod pojmom tolerancije podrazumijeva se poštovanje osoba s invaliditetom, prihvaćanje njihove različitosti, promicanje jednakih prava i prilika te stvaranje inkluzivnog društva koje cijeni i uvažava sve svoje članove, bez obzira na njihove sposobnosti. U sadržajima koji promiču toleranciju prepoznat će se prikazi različitih kultura, religija, identiteta i perspektiva. Takvi sadržaji naglašavaju važnost poštivanja različitosti i mirnog rješavanja sukoba.

Multikulturalnost će biti prepoznata u onim sadržajima koji učenicima pružaju informacije o drugim narodima, zemljama, kulturama, običajima itd. Promicanje multikulturalnosti od iznimne je važnosti zbog prenošenja snažne poruke učenicima o važnosti i vrijednosti svih rasa, kultura i etničkih skupina.

4.1. Zadaci istraživanja

1. Utvrditi pojavnost odgojnih i kulturoloških vrijednosti u sadržajima udžbenika i čitanki Hrvatskog jezika za 3. razred.
2. Utvrditi pojavnost odgojnih i kulturoloških vrijednosti u sadržajima udžbenika i čitanki Hrvatskog jezika za 4. razred.
3. Ispitati u kojoj su mjeri zastupljene odgojne i kulturološke vrijednosti u udžbenicima i čitankama Hrvatskog jezika za 3. razred.
4. Ispitati u kojoj su mjeri zastupljene odgojne i kulturološke vrijednosti u udžbenicima i čitankama Hrvatskog jezika za 4. razred.

4.2. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja sastoji se od: pet integriranih radnih udžbenika, jedne radne čitanke i jednog radnog udžbenika za treći razred te od: šest integriranih radnih udžbenika, jedne radne čitanke i jednog radnog udžbenika za četvrti razred. Prema kriteriju aktualnosti odabrani su sljedeći udžbenici i čitanke:

1. Ivić, S., Krmpotić M. (2020). Zlatna vrata 3 – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
2. Ivić, S., Krmpotić M. (2020). Zlatna vrata 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
3. Ivić, S., Krmpotić M. (2020). Zlatna vrata 4 – II. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
4. Pavličević-Franić, D., Velički, V., Aladrović Slovaček, K., Domišljanović V. (2021). Čitam i pišem 3 – radni udžbenik iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
5. Pavličević-Franić, D., Velički, V., Aladrović Slovaček, K., Domišljanović V. (2021). Čitam i pišem 4 – radni udžbenik iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.

6. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 3 – I. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
7. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 3 – II. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
8. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
9. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 4 – II. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
10. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
11. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – II. dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
12. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
13. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – II. dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
14. Turza-Bogdan, T., Pospiš, S. (2021). Čitam i pišem 3 – radna čitanka iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
15. Turza-Bogdan, T., Pospiš, S. (2021). Čitam i pišem 4 – radna čitanka iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.

Navedene ću udžbenike detaljnije opisati u nastavku promatrajući vrstu udžbenika, tekstualni sadržaj i vizualni dojam.

Promatrala sam četiri udžbenika naslova *Škrinjica slova i riječi*. Udžbenici su namijenjeni trećem i četvrtom razredu te su za oba razreda napisani u dva dijela. Udžbenike su napisale autorice Dubravka Težak, Marina Gabelica, Vesna Marjanović i Andrea Škribulja Horvat, 2021. godine. Naslovnice udžbenika vrlo su lijepo oslikane te se ističe naziv udžbenika koji je napisan šarenim slovima. *Škrinjica slova i riječi* jest integrirani radni udžbenik koji obuhvaća sve dijelove nastavnog procesa i nudi učenicima cjeloviti nastavni sadržaj uz vježbe i zadatke za samostalan rad. U udžbenicima se nalaze zadaci objektivnog tipa u kojima učenik treba nadopuniti ono što nedostaje, napisati odgovor u cijelosti, povezati pojmove, izabrati između dvaju ili više ponuđenih odgovora te po nekom načelu treba urediti, rasporediti ili poredati određene podatke što su u zadatku navedeni. Uz zadatke objektivnog tipa, u udžbenicima se nalaze i zadaci esejskog tipa kao npr: „Osmislite dijalog dvaju izvanzemaljaca u svemirskom bordu” (Težak Gabelica i sur. 2021: 48), koji od učenika zahtijevaju veću angažiranost, upotrebu mašte, kritičko mišljenje itd. Zadaci su raznovrsni, povezani i s drugim predmetima i međupredmetnim temama te osim činjeničnog znanja kod učenika potiču stvaralaštvo i kreativnost. Na kraju udžbenika nalazi se sadržaj u kojem su navedene sve nastavne jedinice koje udžbenik sadrži. Nastavne jedinice koje pripadaju području *Hrvatski jezik i komunikacija* istaknute su narančastom bojom, a nastavne jedinice koje učenicima služe za ponavljanje: „Sada znam” istaknute su različitim fontom radi lakšeg snalaženja u udžbeniku. Tekstovi koji se nalaze u udžbenicima većinom su književno-umjetnički, a autori tekstova navedeni su u sadržaju i uz sami tekst. Udžbenik sadrži i šaljive stripove te rubrike *Jeste li znali?* koje razvijaju znatiželju učenika i potiču ih na daljnje istraživanje ili dublje razumijevanje određene teme. Također, u udžbenicima se nalaze i tablice za samoprocjenu koje omogućuju učenicima da sami procjene svoje znanje i razumijevanje određenog gradiva te potiču samostalnost i odgovornost u učenju. Ilustratori udžbenika Sven Nemet i Darija Čurić svojim šarenim ilustracijama prikazuju specifične situacije, objekte ili likove koji su povezani s književno-umjetničkim tekstom te učenicima pomažu da vizualno dožive i razumiju temu teksta

i određeni sadržaj. Ilustrirani likovi podsjećaju na likove iz crtanih filmova i dječje likovne radove te na taj način kod učenika razvijaju maštu. Na zadnjoj stranici udžbenika nalaze se odgojno-obrazovni ishodi koji se ostvaraju te očekivanja međupredmetnih tema.

Radni udžbenici iz hrvatskog jezika za treći i četvrti razred *Čitam i pišem 3* i *Čitam i pišem 4*, autorica Dunje Pavličević-Franić, Vladimire Velički, Katarine Aladrović Slovaček i Vlatke Domišljanović iz 2021. godine, sadrže nastavni sadržaj iz područja *Hrvatski jezik i komunikacija*. Krase ih šarena naslovnica na kojoj su ilustrirana radosna djeca i slova u različitim bojama. U predgovoru autorice pozivaju učenike i učenice na zajedničko druženje uz stjecanje novih jezičnih znanja. Na početku udžbenika nalaze se preporučeni odgojno-obrazovni ishodi. Sadržaj udžbenika nalazi se na zadnjim stranicama te u oba udžbenika podijeljen u četiri velike cjeline istaknute velikim tiskanim slovima: *Slušam, govorim, čitam i pišem, Gramatika, Pravogovor i pravopis, Jezične igre* te u udžbeniku za 4. razred i *Želim znati više*. Unutar cjelina raspoređene su nastavne jedinice koje su napisane istim fontom i crnom bojom, a ističu se samo jedinice *ZNAM, HOĆU, MOGU!* u kojima učenici procjenjuju vlastito znanje te koje su zbog lakšeg prepoznavanja napisane velikim tiskanim slovima. U udžbenicima se nalaze različiti književno-umjetnički tekstovi, stripovi koji služe kao polazište za rješavanje zadataka. Zadaci su većinom objektivnog tipa i od učenika traže poznavanje znanje iz jezika i jezičnog izražavanja npr.: „Poveži crtama spojeve riječi i njihov rod“ (Pavličević-Franić Velički i sur. 2021: 105). Ilustracije Nataše Knežević vrlo su razigrane i obojene žarkim bojama. Najviše se ističu ilustracije koje najavljuju sljedeću cjelinu i svojom razigranošću boja, učenike motiviraju za usvajanje novih znanja i vještina. Uz ilustracije, u udžbenicima se nalaze i fotografije koje najčešće prikazuju biljni i životinjski svijet. Na samom kraju udžbenika nalazi se pravopisni rječnik te rješenja mozgalica i pitalica.

Radna čitanka iz hrvatskog jezika za treći razred: *Čitam i pišem 3*, autorica Tamare Turze-Bogdan, Vladimire Velički i Slavice Pospiš izdana je 2021. godine kao i radna čitanka iz hrvatskog jezika za četvrti razred: *Čitam i pišem 4* koju su napisale autorice Tamara Turza-Bogdan i Slavica Pospiš. Radne čitanke sadrže gradivo vezano uz *Književnost i stvaralaštvo* te nude brojne književno-umjetničke tekstove različitih

autora. Na naslovnicama čitanki ilustrirani su nasmijani likovi te priroda istaknuta žarkim šarenim bojama. Na prvim se stranicama čitanka nalaze očekivani odgojno-obrazovni ishodi i napomena da uz tiskano izdanje postoji i digitalna inačica čitanke, koja učenicima nudi dodatni sadržaj. Uz navedeno, možemo pronaći i obraćanje autorica učenicima i učenicama u kojem ističu ljepotu učenja i istraživanja te im žele sretan i uspješan rad. Uz književno-umjetničke tekstove, u čitankama se nalaze zadaci vezani uz tekstove: „Što je Kosjenka zamolila Regoča” (Turza-Bogdan i Pospiš 2021: 83), ali i stvaralački zadaci poput: „Zamisli da je Pipi tvoja prijateljica i napiši joj pismo” (Turza-Bogdan i Pospiš 2021: 95). Zadaci su raznovrsni te od učenika zahtijevaju različite razine znanja. Sadržaji čitanki nalaze na samom kraju te su podijeljeni u cjeline koje su istaknute velikim tiskanim, podebljanim slovima. Ispod svake cjeline nalaze se naslovi književno-umjetničkih tekstova te njihovi autori. Na kraju svake cjeline nalazi se nastavna jedinica *Znam, hoću, mogu!*, koja služi za samoprocjenu znanja. Čitanke je ilustrirala Nataša Knežević te su ilustracije, poput onih u radnim udžbenicima istoimenog naziva, vrlo vesele, jednostavno prikazane i bliske učenicima. Na samom kraju radne čitanke za treći razred, nalazi se popis pojmova koji se spominju u čitanki, a na kraju čitanke za četvrti razred nalaze se rješenja zagonetki.

Integrirane radne udžbenike hrvatskog jezika za treći i četvrti razred: *Zlatna vrata 3, Zlatna vrata 4, 1. dio i Zlatna vrata 4, 2. dio*, napisale su autorice Sonja Ivić i Marija Krmpotić 2020. godine. Udžbenici su integrirani što znače da sadrže nastavni sadržaj iz sva tri područja nastavnog predmeta Hrvatski jezik: *Hrvatski jezik i komunikacija, Književnost i stvaralaštvo te Kultura i mediji*. Na naslovnicama čitanki ilustrirana su zlatna vrata iza kojih se krije čarobni svijet koje će učenici, baš kao i djeca na naslovnici, postupno otkriti. Na prvim se stranicama nalazi kratko obraćanje autorica učenicima i učenicama koje ih pozivaju da odškrinu „Zlatna vrata“ te upoznaju ljepote hrvatskog jezika. Također, na početku se nalazi i sadržaj. U integriranom radnom udžbeniku za treći razred nastavne jedinice u sadržaju istaknute su na sljedeći način: nastavne jedinice iz područja *Književnosti i stvaralaštva* napisane su podebljanim slovima te se pored njih nalaze crvene točkice, nastavne jedinice iz područja *Hrvatskog jezika i komunikacije* označene su zelenim točkicama, a pored

nastavnih jedinica iz područja *Kultura i mediji* nalaze se plave točkice. Izdvojeni su također jedinice naziva: *Moj izbor je...* koje nude prijedloge projekata iz različitih područja. Prvi i drugi dio integriranog radnog udžbenika za četvrti razred podijeljen je u pet cjelina, a prelazak u sljedeću cjelinu učenici mogu lako prepoznati po stranicama s maštovitom i velikom ilustracijom. Nastavne jedinice unutar cjelina označene su bojama, po istom principu kao i u udžbeniku za treći razred. Integrirani radni udžbenici za treći i za četvrti razred sadrže različite književno-umjetničke tekstove pored kojeg se nalaze pitanja, činjenice i zadaci koji su raspoređeni u rubrike: *Razgovaram-razumijem, Povezujem, Saznajem, Sada znam, Istražujem* i *Samoprocjena*. Udžbenike je ilustrirala Kaja Kajfež te su njene ilustracije nalik na one koje pronalazimo u bajkama: šarene, maštovite te privlačne za mlađu publiku. Prepoznatljive su po različitim detaljima koji dodaju dubinu i složenost priči te čitateljima pružaju mnogo toga za istraživanje i otkrivanje. Uz ilustracije prisutne su i fotografije, najčešće kako bi prikazale stvaran prikaz naslovnica filmova i knjiga. Na kraju se udžbenika nalaze tablice s ishodima i međupredmetnim temama te prostor za učenikove bilješke.

Integrirane radne udžbenike za treći i četvrti razred: *Svijet riječi 3, 1. dio, Svijet riječi 3, 2. dio, Svijet riječi 4, 1. dio* i *Svijet riječi 4, 2. dio* napisale su autorice: Ankica Španić, Jadranka Jurić, Terezija Zokić i Benita Vladušić 2021. godine. Naslovnice čitanki obojane su nježnim pastelnim bojama te su prikazani radosni dječak i djevojčica koji vrijeme provode u prirodi igrajući se sa životinjama. Također, naslovnice su ukrašene i ilustracijama knjiga koje lebdeći privlače pažnju i donose razigranost i maštovitost samoj ilustraciji. Na početku gore navedenih integriranih udžbenika, nalazi se sadržaj koji je osmišljen na način da je svako područje nastavnog predmeta istaknuto određenom bojom. Tako su domena *Književnost i stvaralaštvo* i nastavne jedinice koje joj pripadaju u crvenoj boji, *Jezik i komunikacija* u zelenoj boji, a *Kultura i mediji* u smeđoj boji. Zadaci i tekstovi u udžbeniku su raznovrsni te često uz zadatke možemo pronaći rubriku *Izazov* koja je često korelirana s drugim nastavnim predmetima i učenicima omogućuje povezivanja znanja iz različitih područja. Udžbenike su ilustrirali Dubravka Kolanović i Antun Stagličić Balen, a ilustracije odišu spontanošću, jednostavnošću i obojene su nježnim pastelnim tonovima. Na

samom kraju udžbenika nalaze se tablice s očekivanim ishodima i međupredmetnim temama.

4.3. Metodologija istraživanja

Istraživanjem su obuhvaćeni svi sadržaji navedenih udžbenika i čitanki, ali kvalitativna analiza se provela samo u udžbenicima u kojima su prisutne odgojne i/ili kulturološke vrijednosti. Kvalitativna analiza provedena je na temelju tekstualnih predložaka, metodičkog instrumentarija, ilustracija i fotografija koje se pojavljuju u odabranim udžbenicima i čitankama. Uz kvalitativnu analizu, provedena je i kvantitativna analiza. Mjerila se pojavnost devet vrijednosti koje su navedene u uvodu ovog poglavlja. Pri kvantitativnoj analizi, mjerila se svaka pojedina vrijednosti u određenom udžbeniku. Nakon analize odabranih udžbenika i čitanki zbrojene su sve pojavnosti određene vrijednosti te je na taj način dobivena ukupna pojavnost vrijednosti. Kvocijent ukupne pojavnosti pojedine vrijednosti i ukupnog broja nastavnih jedinica čini postotak pojavnosti te vrijednosti za određeni razred.

4.4. Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja prikazuju svaku vrijednost zasebno u trećem i u četvrtom razredu.

4.5.1. Treći razred

Odgojne i kulturološke vrijednosti analizirane su u sljedećim udžbenicima i čitankama za treći razred: *Zlatna vrata 3*, *Čitam i pišem 3-radna čitanka*, *Čitam i pišem 3-radni udžbenik*, *Svijet riječi 3-1. dio.*, *Svijet riječi 3 -2. dio*, *Škrinjica slova i riječi 3-1.dio* i *Škrinjica slova i riječi 3-2.dio*. Svi navedeni udžbenici i čitanke uključeni u analizu sadržajno prate program *Kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik (2019)* te se autorice koriste rodno neutralnim jezikom. Postotak pojavnosti određene vrijednosti i broj nastavnih jedinica u kojima je prepoznata određena vrijednost vidljivi su u Tablici 1. koja se nalazi na kraju poglavlja: *4.5.2. Četvrti razred* i u poglavlju *7. Prilozi*.

Multikulturalnost se javlja u 1,32 % odabranih čitanki i udžbenika u trećem razredu. Učenici stječu informacije o različitim blagdanima i tradicijama diljem svijeta

poput: Rosh Hashana, Chun Jie i Divali. Pitanjima poput: „Što misliš slave li svi narodi Novu godinu 1. siječnja” (Težak i sur. 2021: 161), učenike se potiče da razmisle o tome kako svijet obiluje različitim kulturama i tradicijama te da istraže različite običaje. Također, u zadacima ih se potiče da istraže značenje riječi na stranom jeziku. Fotografijama i tekstovima opisani su i dočarani načini života djece koja žive na drugim kontinentima (kuće, škole, prehrambene navike, slobodne aktivnosti). Ovakva iskustva mogu razviti poštovanje i empatiju prema drugim kulturama i potaknuti učenike da cijene različitosti. Težak i sur. (2021: 71) ističu da „Međunarodni dan materinskog jezika obilježavamo 21. veljače. Dan je posvećen svim jezicima svijeta jer je svaki jezik nekomu materinski”. Navedeni citat te ilustracija ispod navedenog teksta koja prikazuje ljude širom svijeta, promiču prihvaćanje i uvažavanje različitosti i potiču suradnju i suživot među ljudima različitih kultura. Iako smatram da su ovakvi primjeri multikulturalnosti poželjni, kvantitativna analiza pokazala je vrlo poražavajuće rezultate. Sadržaji koji promiču multikulturalnost su kvalitetni, no vrlo ih je malo s obzirom na količinu ostalog sadržaja u udžbenicima i čitankama za treći razred. Uz manjak tekstova, nedostaje i ilustracija koje promiču multikulturalnost. Većina je likova u udžbenicima i čitankama jednaka, iste rase i izgleda. Multikulturalnost je vrlo važna vrijednost svakog društva te bi se trebala promicati u mnogo više primjera. Učenici trećeg razreda trebali bi dobiti više informacija o drugim kulturama i običajima kako bi stekli razumijevanje, poštovanje i toleranciju prema drugima. Kroz primjere koji obuhvaćaju raznolikost, udžbenici bi trebali poticati inkluzivno obrazovanje te promicati važnost svih kultura i njihov doprinos svjetskoj baštini.

Domoljublje se javlja u 1, 76 % sadržaja . U čitankama i udžbenicima možemo pronaći književno-umjetničke tekstove u kojima se ističu i veličaju ljepote Republike Hrvatske, npr.: „Svoje vode ima, svoja žita i najljepša svoja cvijeća” (Nada Iveljić prema Ivić i Krmpotić 2020: 72), njezinu kulturu te jedinstvenost hrvatskog jezika. Također, u tekstovima se govori o nacionalnim simbolima, poput himne, a zadacima se potiče učenike da saznaju više o simbolici i značenju njenih stihova, pravilima ponašanja pri slušanju himne itd. Također stvaralačkim zadacima poput: „Domovini nacrtaj i napiši rođendansku čestitku” (Ivić i Krmpotić 2020: 211) kod učenika se na

kreativan način stvara osjećaj povezanosti i emocionalne privrženosti s vlastitom zemljom. Osjećaj privrženosti potiče se i stihovima Božidara Prosenjaka (prema Španić i sur. 2021: 32): „Saka tica nebo ima, svoje gnijezdo s tičecima, moje srce tebe ima, draga moja domovina.” U književno-umjetničkim tekstovima poput pjesme „Vukovar” učenici uče o hrvatskoj povijesti, Domovinskom ratu, ali i razvijaju osjećaj ponosa i ljubavi prema domovini: „Iz krvi i bola niknut će cvijeće i nikada narod zaboravit neće Vukovar!” (Hrvoje Hegedušić prema Španić i sur. 2021: 64). Ilustracijama se prikazuje zastava Republike Hrvatske koja slobodno vijori, Vodotoranj kao simbol grada Vukovara itd. Smatram da tekstualni predlošci kao i metodički instrumentarij potiču učenike na razvijanje osjećaja domoljublja. U nekim je udžbenicima ta zastupljenost veća u odnosu na druge, ali gledajući odabrane udžbenike trećeg razreda kao cjelinu, učenike se potiče da izraze osjećaje prema svojoj domovini te istražuju njene blagodati i ljepote.

Odgovornost se javlja u 8,35 % sadržaja. Učenike se osvješćuje o važnosti odgovornosti prema zdravlju, važnosti zdrave prehrane, spavanja i vježbanja. Također se naglašava kako predug boravak pred ekranima negativno utječe na zdravlje. Zadacima ih se potiče da osmisle zdrave načine provođenja slobodnog vremena te da razmisle kako sve možemo biti odgovorni prema svojem zdravlju. Ilustracije prikazuju raznoliko voće i zdravu hranu, a ilustrirani likovi u knjizi poručuju učenicima da se brinu o svojem zdravlju.

Također, kod učenika se razvija odgovornost za vlastite postupke. Nada Iveljić u priči „Prometna priča” ističe da: „razumnim postupkom možemo ublažiti nevolju i da nikada nije kasno ispraviti učinjenu pogrešku“ (Ivić i Krmpotić 2020: 35). Isto tako, pitanjima poput: „Radiš li ti što nestašno i nepromišljeno? Ispričaj kako do toga dođe i koje su posljedice toga” (Težak i sur. 2021: 53), učenike se potiče na razmišljanje da svaki postupak ima svoje posljedice. U hrvatskoj narodnoj bajci „Zlatna jabuka” kod učenika se razvija svijest da razmišljaju o važnosti ispunjenja obećanja koja daju drugima: „Bilo tebe strah ili ne, obećala si i sad moraš ugoditi žabi, s njom za stolom jesti i piti” (Ivić i Krmpotić 2020: 176). Ovakvim i sličnim primjerima, učenici upoznaju likove koji preuzimaju odgovornost za svoje postupke, obaveze ili zadatke

te im služe kao modeli ponašanja, potičući ih da razmisle o vlastitoj odgovornosti i posljedicama svojeg djelovanja.

Odgovornost prema prirodi, očuvanju i zaštiti biljaka i životinja spominje se u mnogim tekstovima. Ističe se važnost čuvanja prirodnih ljepota pa tako Mladen Pokić u pjesmi „Zelena pjesma” naglašava: „Svjetova nema na svakom baš uglu, poštujmo zato tu jedinu kuglu!” (Težak i sur. 2021: 121). Ivana Lovrić u tekstu „Rijeke i potoci” upozorava na čovjekovu odgovornost zbog zagađenja okoliša: „Velik dio vode danas je zagađen, a jedini krivac za to isključivo je čovjek, to jest mi...” (Težak i sur. 2021: 98). Također, različitim se stvaralačkim i istraživačkim zadacima kod učenika razvija želja za odgovornim ponašanjem. U udžbenicima i čitankama pronašla sam zadatke u kojima učenici trebaju izvesti pokus kako bi doznali koliko je vode za piće dostupno na Zemlji. Također, motivira ih se da istraže što ljudi mogu napraviti za očuvanje biljnog i životinjskog svijeta, osmisle Eko patrole itd. Ovakvim se zadacima učenike potiče na aktivizam te aktivno i odgovorno sudjelovanje u vlastitom društvu. Ilustracije prikazuju različite životinje, biljke, planet Zemlju, kante za razvrstavanje otpada, ali i zagađen okoliš, kanalizacijom uništene rijeke itd. Različitim se ilustracijama tekstualni dio upotpunjava te se prenosi još snažnija poruka.

Osim navedenog, vrijednost odgovornosti pronalazimo i u tekstovima koji promiču važnost odgovornog ponašanja u prometu, pri korištenju interneta i sl. Smatram da se odgovornost promiče vrlo kvalitetno te je prisutna u velikoj mjeri. Primjeri u udžbenicima i čitankama pomažu učenicima da razviju kritičko mišljenje te razumiju da odgovornost nije samo puka obveza, već i moralna vrijednost koja doprinosi njihovom rastu i razvoju kao osoba.

Vrijednost solidarnost u analizi čitanki i udžbenika za treći razred javila se u 5,71 % slučajeva. Solidarnost se temelji na empatiji i suosjećanju prema drugima. Učenike se potiče na razvijanje svijesti o potrebama drugih ljudi pokazujući im brigu i razumijevanje. Tako primjerice, Stjepan Lice u priči „Zahvalna cipela” ističe: „Ponekad možemo preuzeti ulogu svetog Nikole i razveseliti bar jednu osobu. Razmisli ima li u tvojoj blizini netko koga bi mogao/mogla obradovati” (Turza-Bogdan i sur. 2021: 57). Također, Sanja Pribić u priči „Sanjin Božić” ističe: „Svatko

od nas može darovati stvari koje su još nove i očuvane, ali mu više ne trebaju. Time će obradovati sve one kojima bi Božić bio tužan” (Ivić i Krmpotić 2020: 97). Također, različitim zadacima, učenike se potiče da istraže što su Crveni križ i Caritas, kome oni pomažu te na koje sve načine možemo pomoći potrebitima. Takvi primjeri potiču učenike da se uključe u volonterske aktivnosti, sudjeluju u humanitarnim akcijama, prikupljanju donacija itd. Također, različiti književno-umjetnički tekstovi uče djecu o važnosti pomaganja članovima obitelji, prijateljima, osobama s invaliditetom itd. Mladen Pokić u pjesmi „Volim te mama” ističe: „Volim te, mama, i danju kad, umorna, padaš već s nogu, čistiš, i spremaš, i kuhaš, a ja ti pomažem koliko mogu” (Ivić i Krmpotić 2020: 198). Smatram da se vrijednost solidarnost javlja u kvalitetnim sadržajima koji učenicima omogućuju da postanu svjesni sudionici društva čija djelovanja imaju pozitivan utjecaj na živote drugih.

Analizom odabranih udžbenika i čitanki za treći razred vidljivo je da vrijednost tolerancije prisutna u 3,74 % sadržaja. U analiziranim udžbenicima i čitankama učenike se podučava razumijevanju, prihvaćanju i poštovanju različitosti među ljudima. Ana Đokić u priči „Boje sreće” učenicima poručuje: „Svatko od nas na svoj način osjeća, voli, ljuti se i tuguje. I nitko nije bolji ili lošiji od drugog” (Težak i sur. 2021: 15). Također, Težak i sur. (2021) u udžbeniku *Škrinjica slova i riječi 3* pozivaju učenike da zamisle kakav bi bio svijet da su svi ljudi jednaki. Autorice ističu da se 16. studenog obilježava Svjetski dan tolerancije. Uz objašnjenje pojma „tolerancija” stoji i ilustracija koja prikazuje ruke različitih boja unutar kojih se nalaze srca koja simboliziraju međusobno poštovanje, bez obzira na različitosti. Također, Ivić i Krmpotić (2020: 99) naglašavaju: „Ljudi se međusobno razlikuju po mnogočemu, što predstavlja veliko bogatstvo svijeta u kojem živimo.” Uz navedeno, prema analiziranim sadržajima može se zaključiti da se u udžbenicima i čitankama promiču i pravila svakodnevnog komuniciranja te mirno rješavanje sukoba. Turza-Bogdan i sur. (2021) pozivaju učenike da razmisle poštuju li tuđe potrebe i stavove te na koji način rješavaju sukobe. Smatram da bi tekstova, poruka i ilustracija koji promiču toleranciju u udžbenicima i čitankama za treći razred trebalo biti više. Sadržaji jesu kvalitetni i prenose snažnu poruku, no nisu zastupljeni u dovoljnoj mjeri. Mišljenja sam da ilustracije koje prenose vrijednosti tolerancije mogu biti oslikane i uz tekstove koji

prenose i druge vrijednosti pa bi učenici i nesvjesno mogli upijati vrijednosti prihvaćanja i razumijevanja različitih.

Društvenu jednakost pronalazim samo u 3,07 % sadržaja udžbenika i čitanki za treći razred. Tako primjerice, Gianni Rodari u pjesmi „Poziv na ples” poručuje: „ja vas pozivam sve na ples; i djecu rusku, djecu dansku, djecu slavensku i mauretansku...” (Turza-Bogdan i sur. 2021: 8). U navedenim stihovima učenici mogu uvidjeti da su svi ljudi jednaki bez obzira koje su nacionalnosti ili rase. Također, pitanjima poput „Ako ne slaviš Božić, reci nešto o blagdanima koje slavi tvoja obitelj”(Ivić i Krmpotić 2020: 89), učenike se izravno potiče da poštuju ljude različite vjeroispovijesti, a učenike različite vjere uči se da prakticiraju svoju vjeru bez straha od diskriminacije. Nadalje, Turza-Bogdan i sur. (2021: 140) u nastavnoj jedinici „O olimpijskim igrama” izdvajaju i paraolimpijske igre te poručuju: „Usprkos svojim oštećenjima vida, sluha ili dijela tijela postižu izvrsne rezultate.” Takvi i slični primjeri pokazuju učenicima da je svaki pojedinac, bez obzira na svoje fizičke sposobnosti, vrijedan i sposoban postići velike uspjehe. Društvena jednakost promiče se s obzirom na socijalnim status i zanimanja kojima se ljudi bave. Svi ljudi, bez obzira na vrstu posla kojim se bave, trebaju biti tretirani s jednakim poštovanjem i imati jednake šanse za napredovanje i profesionalni razvoj. Marija Krmpotić u pjesmi „Zanimanja” ističe: „Postoje zanimanja razna, sva su ona jednako važna” (Ivić i Krmpotić 2020: 156). Isto tako, vrlo je važno promicati rodnu osviještenost i edukaciju o rodnoj ravnopravnosti kako bi se smanjile stereotipi i predrasude te potaknulo sudjelovanje i pristup žena i muškaraca svim područjima života, uključujući obrazovanje, politiku, zaposlenje i vođenje. Rodna ravnopravnost u čitankama i udžbenicima za treći razred je nažalost vrlo malo zastupljena. Stereotipno dječaci igraju nogomet, očevi su vrlo malo involvirani u brigu o djeci i kućanskim poslovima, njihova se uloga uglavnom svodi na ekonomsku podršku obitelji. Djevojčice se igraju lutkama, a majke se prvenstveno brinu o kućanstvu. Iznimka je nekoliko tekstova u kojima je prisutna ne stereotipna podjela uloga među muškarcima i ženama. „U priči o Janku”, spisateljica Ruth Manning-Sanders opisuje djevojčicu koja brani dječaka od strašnog zmaja: „Ja sam kći groma i munje! Velika kći grmljavine i oluje! Makni se, Janko, ljubavi moja, sad ću bljesnuti svojom munjom, zatutnjati grmljavinom i pojesti ovog kukavnog

zmaja” (Ivić i Krmpotić: 129). Isto tako, u priči „Zaposlena mama” Nade Zidar-Bogadi majka je poslovna žena, a otac se brine o kućanstvu. Ovakvi su primjeri poželjni u mnogo većem broju, a njihova pojavnost trenutno je vrlo mala. Društvena se jednakost spominje u malom postotku u odnosu na druge vrijednosti. Takvi su rezultati vrlo poražavajući zato što je promicanje društvene jednakosti put ka izgradnji inkluzivnog, ne diskriminirajućeg društva koje poštuje različitosti. Smatram da bi svijet bio mnogo ljepše mjesto kada bi postao poput onog u pjesmi „Smijalica” Zvonimira Baloga: „Ljudi se više nisu dijelili na staleže i klase. Na debele i mršave. Dobro i loše odjevene. Svi su bili jednaki” (Težak i sur. 2021: 10).

Dostojanstvo svakog čovjeka zastupljeno je samo u 1,09 % sadržaja u udžbenicima i čitankama trećeg razreda. Promičući dostojanstvo svakog čovjeka, Ivić i Krmpotić (2020) potiču učenike da napišu što više imenica koja povezuju s dječjim pravima. Također, ističu i naglašavaju da ukoliko netko naruši njihova prava mogu nazvati Hrabri telefon. Nadalje, Turza-Bogdan i sur. (2021) potiču učenike da razmisle koja su ljudska prava ugrožena kada nastane rat. Mira Lobe u pjesmi „Sretno dijete” zagovara ljepotu svijeta bez rata: „Kad u subotu ne bi bilo rata s bombama, ruševinama i mrtvima...” Smatram da bi sadržaja i tekstova koji zagovaraju mir, slobodu i dostojanstvo svakog čovjeka trebalo biti u mnogo većoj mjeri. Danas smo svjesni da u svijetu vladaju brojni nemiri te su nažalost ljudska prava mnogih ljudi i djece ugrožena. Kroz sadržaje vezane uz ljudska prava, djeca stječu vještine kritičkog razmišljanja te odrastaju u odrasle osobe koje se zalažu za promjene u društvu, zagovarajući prava drugih i promičući jednakost.

Vrijednost identiteta javila se u čak 13,4 % sadržaja. Različiti sadržaji grade učenikov kulturni i nacionalni identitet. U udžbenicima i čitankama prisutni su književno-umjetnički tekstovi i sadržaji koji opisuju i slave kršćanske blagdane kao što su: Božić, Uskrs, blagdan sv. Lucije itd., prenose važnost vjerskih vrijednosti i običaja. Čitajući ih, učenici mogu shvatiti duboko ukorijenjenu tradiciju i duhovnost koja oblikuje njihov identitet. Tako primjerice, Sandra Čajavec-Ružić u priči „Najdraži mjesec” navodi: „Na svetu Luciju mama uvijek navlaži pšenicu koja svakim danom proklja i postaje sve veća i zelenija” (Španić i sur. 2021: 166). U zadacima se učenike

potiče da istraže božićne, uskrсне ili druge vjerske običaje svojeg kraja, a ilustracijama su prikazani tradicionalni blagdanski ukrasi, obitelji na okupu za vrijeme blagdana itd.

Tekstovi koji se bave obitelji i obiteljskim običajima naglašavaju važnost obiteljskih veza, ljubavi, podrške i zajedništva. Takvi tekstovi mogu učenicima pomoći u razumijevanju uloge obitelji u oblikovanju njihovog identiteta i pružiti im osjećaj pripadnosti i sigurnosti. Najčešće su to tekstovi koji govore o obiteljskoj prošlosti, običajima i tradiciji. U priči „Crvena škrinja”, Ljubice Balog stoji: „I sad u moje sjećanje dopire škripanje stare brave na bakinoj crvenoj škrinji. Sve dragocjenosti obitelji bile su pohranjene u njoj” (Ivić i Krmpotić 2020: 76). Također, različitim se zadacima potiče učenike da istraže o običajima svoje obitelji, pronađu stare sentimentalne obiteljske predmete itd.

Sadržaji koji opisuju zavičaj, njegovu povijest, kulturu, prirodu i ljepote mogu potaknuti osjećaj povezanosti učenika s njihovim lokalnim okruženjem. Takvi tekstovi grade učenikov nacionalni i kulturni identitet razvijajući ljubav prema mjestu i zavičaju gdje žive. U sadržajima čitanki i udžbenika za treći razred iznose se posebnosti različitih gradova i zavičaja kako bi učenici upoznali lokalne i nacionalne vrijednosti s ciljem očuvanja kulturnog naslijeđa. Tako su primjerice u narodnoj pjesmi iz Istre: „Draga nam je zemlja”, čakavskim narječjem napisani stihovi: „Draga nam je zemlja, di smo se rodili. Draga nam je kuća di smo se zgojili” (Španić i sur. 2021: 34). Tekstovi pisani zavičajnim govorom potiču svijest o bogatstvu jezične raznolikosti i važnosti očuvanja materinjeg jezika. Također, promiču ponos i poštovanje prema vlastitom jeziku te razumijevanje važnosti jezičnog identiteta.

Smatram da su tekstovi i sadržaji vrlo kvalitetni. Oni govore o obitelji, običajima, zavičaju, zavičajnom govoru, ljepotama hrvatskog jezika te tako oblikuju jedinstveni identitet koji odražava bogatstvo i raznolikost pojedinca i njegove zajednice. Ipak, treba naglasiti da nedostaje sadržaja koji njeguju zavičaje i narječja hrvatskog jezika. U nekim su udžbenicima takvi sadržaji zastupljeni u vrlo maloj mjeri. Sadržaji koji njeguju zavičajni govor i promiču ljepote zavičaja, pomažu učenicima da razviju cjelovitu sliku o vlastitom identitetu, kulturnoj baštini i jezičnoj raznolikosti. To također pridonosi njihovom razumijevanju i poštovanju drugih kultura i regionalnih

identiteta unutar zemlje. Stoga je važno da se navedeni sadržaji ne zanemaruju, već ih je potrebno zastupiti u većoj mjeri kako bi se njegovala tradicija zavičajnog idioma i poštovala bogata raznolikost hrvatskog jezika, zavičaja i kulturne baštine.

Znanje je u udžbenicima i čitankama trećih razreda zastupljena u 13,85 %. Ruža Zubac-Ištuk u pjesmi „Srce joj svoje otvori” govori o ljepoti stjecanja znanja čitanjem knjiga: „Sad srce otvori, o tajnama ti života govori. Primi znanje kao što primaš zrak, vodu i kruh pa će u zdravom tijelu imati zdrav duh” (Španić i sur. 2021: 6). Ratko Zvrko u pjesmi „Hoću znati” govori o znatiželjnom dječaku: „Hoću znati, želim znati mnogo više nego prije” (Ivić i Krmpotić 2021: 16). Učenike se sustavno potiče da budu znatiželjni te Ivić i Krmpotić (2021: 12) ističu: „Kaže se da znatiželjni ljudi pokreću svijet. Kaže se i da su pitanja važnija od odgovora”. U udžbenicima i čitankama za treći razred prisutni su tekstovi iz enciklopedija za djecu i mlade koji učenicima pružaju dodatne informacije, ali ih potiču da u slobodno vrijeme sami pronađu zanimljive informacije o području koje ih zanima. Turza-Bogdan i sur. (2021: 179) ističu da se *Međunarodni dan dječje knjige* obilježava 2. travanja te potiču učenike da posjete obližnju knjižnicu i posude knjige. Isto tako, učenicima se pružaju informacije o vrstama muzeja i brojnim zanimljivim predmetima koji se u njima nalaze. Ivić i Krmpotić (2021) u umnoj mapi „Koraci do uspjeha” motiviraju učenike za učenje te im nude savjete kako kvalitetnije učiti. Smatram da je znanje u udžbenicima i čitankama za treći razred zastupljeno u dovoljnoj mjeri te se učenike na kvalitetan način motivira na samostalno istraživanje i otkrivanje koje potiče njihovu radoznalost, razvija njihove vještine istraživanja te stvara temelj za cjeloživotno učenje.

4.5.2. Četvrti razred

Odgojne i kulturološke vrijednosti analizirane su u sljedećim udžbenicima i čitankama za četvrti razred: *Zlatna vrata 4-1. dio*, *Zlatna vrata 4-2. dio*, *Čitam i pišem 4-radna čitanka*, *Čitam i pišem 4-radni udžbenik*, *Svijet riječi 4-1. dio.*, *Svijet riječi 4-2. dio*, *Škrinjica slova i riječi 4-1.dio* i *Škrinjica slova i riječi 4-2.dio*. Svi udžbenici i čitanke uključeni u analizu sadržajno prate program Kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik (2019) te se autorice koriste rodno neutralnim jezikom. Postotak

pojavnosti određene vrijednosti i broj nastavnih jedinica u kojima je prepoznata određena vrijednost vidljivi su u *Tablici 2.* koja se nalazi na kraju ovog poglavlja i u poglavlju *7.Prilozi.*

Vrijednost multikulturalnost javlja se u četvrtom razredu u 4,2 % slučajeva. U četvrtom se razredu multikulturalnost promiče kroz sadržaje i tekstove koji govore o običajima drugih kultura i zemalja. Tako primjerice, Smilja Kursar Pupavac u priči „Stari običaji na naš način”, uz hrvatske božićne i novogodišnje običaje opisuje i kineske običaje: „Eto, Kinezi za Novu godinu odijevaju crvenu odjeću za sreću. A djeci i neženjama darivaju još i crvene kutijice sa sitnim novcem i opet za sreću” (Zokić i sur. 2021: 102). Težak i sur. (2021) nude učenicima tekstove o neobičnim uskršnim običajima na Bermudi, u Francuskoj i Norveškoj. Stanovnici Bermude na Uskrs puštaju zmajevu, u Francuskoj se za Uskrsni ponedjeljak peče najveći omlet na svijetu, a u Norveškoj je vrijeme Uskrsa prepoznatljivo po rješavanju misterija u detektivskim serijama i filmovima. Takvi i slični primjeri učenike poučavaju da prihvate i cijene različite kulture i da razumiju da svaka kultura ima svoje jedinstvene običaje i tradicije. Uz to, učenicima se nude i inspirativne biografske priče koje uz multikulturalnost kod učenika razvijaju toleranciju i druge vrijednosti. Težak i sur. (2021) opisuju život djevojčice iz Brazila i dječaka iz Rusije. Prikazane su njihove fotografije te se opisuju njihovi životi, obaveze i slobodno vrijeme, a učenici uče da su, unatoč kulturnim razlikama, djeca iz različitih dijelova svijeta slična u mnogim aspektima. Također, učenike se potiče na učenje stranih jezika kao i posjet drugim gradovima i državama. Smatram da navedeni primjeri na primjeren način poučavaju učenike o različitim zemljama i kulturama. Pojavnost multikulturalnosti u četvrtom razredu pohvalna je te je znatno veća nego u trećem razredu što možemo pripisati tome što se u sadržajima trećeg razreda naglasak još uvijek stavlja na upoznavanje vlastitog identiteta.

Pojavnost domoljublja u četvrtim razredima iznosi 3,09 %. U čitankama i udžbenicima za četvrti razred domoljublje se promiče u književno-umjetničkim tekstovima i pjesmama koje u učenicima razvijaju ljubav prema vlastitoj domovini. Upravo je takva pjesma Pane Kanižaja „Moja domovina”: „Domovina se uvijek voli, a nekad je ljubav sama, domovina je sve oko nas i najtopliji kutak u nama” (Zokić i

sur. 2021: 43). Također, za razliku od sadržaja u trećem razredu, učenicima se nude i različite legende o nastanku hrvatskog grba, povijesti hrvatskog naroda, kao i stvarne činjenice o hrvatskoj povijesti koje su opjevane u domoljubnim pjesmama. Isto tako, različitim zadacima učenike se motivira da napišu vlastitu pjesmu o domovini, potiče ih se da predstave svoju domovinu na stvaralački način plesom, fotografijama, crtežima te da izdvoje najljepše građevine, krajolike i pjesme Republike Hrvatske. Ovakvim i sličnim zadacima kod učenika se razvija kreativnost, identitet i emocionalna povezanost s vlastitom domovinom. Fotografije i ilustracije koje se pojavljuju u udžbenicima i čitankama za četvrti razred prikazuju ljepotu prirodnih bogatstava Republike Hrvatske, događaje koji su obilježili hrvatsku povijest, nacionalne simbole Republike Hrvatske i slično. Smatram da se vrijednost domoljublja pojavljuje u dovoljnoj mjeri te su primjeri vrlo konkretni i potiču učenike na izražavanje osjećaja i emocija prema vlastitoj domovini.

Odgovornost se javlja u 9,73 % sadržaja. U četvrtom se razredu, isto kao i u trećem razredu autori udžbenika i čitanki stavljaju naglasak odgovornost prema vlastitim postupcima, zdravlju, prirodi, odgovornost u prometu i na internetu.

Najviše sadržaja vezanih uz odgovornost upravo su u sadržaji vezani uz odgovornost prema prirodi. U udžbenicima i čitankama izdvojeni su datumi obilježavanja Svjetskog dana zaštite šuma i Svjetskog dana zaštite voda. Također, Težak i sur. (2021: 107) izdvajaju članak preuzet s mrežnih stranica Parka Medvednice koji poručuje: „Pazite kako se ponašate u šumama – prevelikom bukom, sječom šume, bacanjem smeća i onečišćavanjem okoliša mogli biste zauvijek otjerati vilinska bića, a s njima i sve blagoslove koje ona donose kraju u kojem žive”. Isto tako, različitim se zadacima potiče učenike na važnost očuvanja prirode. Učenike se potiče da izrađuju plakate na temu *Čuvajmo šumu*, istražuju ugrožene i zaštićene biljke i životinje te načine kako se mogu spriječiti klimatske promjene ili zaštititi vode. Također, potiče ih se da se stvaralački izražavaju koristeći održive materijale itd.

U odnosu na treći razred, u četvrtom razredu pronalazim više primjera vezanih uz odgovorno ponašanje na internetu. Težak i sur. (2021: 122) poručuju: „Na internetu možeš pronaći informacije o cijelom svijetu. Ipak, treba biti oprezan. Koristi se njime

samo uz nadzor odraslih!”. Zadaci i pitanja koja se pojavljuju uz tekstove potiču učenike na razmišljanje o važnosti zaštite osobnih podataka na internetu.

Sadržaji vezani uz odgovornost prema vlastitim postupcima u sličnoj su mjeri zastupljeni kao u udžbenicima i čitankama za treći razred. Na sličan se način promiče važnost svjesnosti o mogućim posljedicama određenog postupaka te ih se potiče na aktivno sudjelovanje u rješavanju problema.

U udžbenicima i čitankama četvrtog razreda naglasak se stavlja na važnost boravka u prirodi zbog očuvanja zdravlja. Mnoga djeca ne provode vrijeme igrajući se na svježem zraku, već većinu slobodnog vremena provode u kući te je veliki problem današnjice pretilost djece. Iz tog razloga mnogi sadržaji promiču provođenje vremena u prirodi, aktivno bavljenje sportom itd. Priča „S biciklom nikada nisi sam”, Sanje Pilić može motivirati mnoge da se počnu baviti fizičkom aktivnosti: „Ajde, Tomice, digni se iz kreveta i promjeni ploču. To izležavanje nikuda ne vodi. Zapamti, s biciklom nikada nisi sam...”. Promicanje zdravlja od neizmjerne je važnosti za život djece, stoga Ivić i Krmpotić (2021: 117) ističu da se Svjetski dan tjelesne aktivnosti obilježava 10. svibnja, a Svjetski dan zdravlja 7. srpnja te poručuju: „Živimo zdravo i stvarajmo zdrave navike! Budimo odgovorni prema sebi i svome zdravlju”.

Odgovornost u prometu manje je vidljiva u sadržajima četvrtog, nego u sadržajima trećeg razreda. Razlog tomu može biti taj što su učenici četvrtog razreda svjesniji odgovornog ponašanja u prometu. U trećem se razredu veći naglasak stavlja na pozornost pri prelasku ceste, značenju prometnih znakova za pješake, opasnosti od igranja na cesti itd.

Sadržaji vezani uz odgovornost u velikoj su mjeri povezani s aktualnim problemima današnjice: zagađenje okoliša, sjedilački način života, pretilost itd. Smatram da su sadržaji koji promiču odgovornost učenika vrlo zastupljeni u udžbenicima i čitankama za četvrti razred te potiču i razvijaju svijest učenika o važnosti vlastitih postupaka i njihovom utjecaju na okoliš, tjelesno zdravlje i društvenu zajednicu.

Solidarnost jest zastupljena u 6,63 % sadržaja. U čitankama i udžbenicima za četvrti razred pronalazim poruke poput: „Dobro je činiti dobro” (Težak i sur, 2021:

137), „Pazi! Pomagati nije teško” (Težak i sur. 2021: 136), kojima se potiče učenike na pomaganje i solidarnost prema članovima društva. Težak i sur. (2021) potiču učenike da napišu pisma te ih pošalju u dom za starije i nemoćne kako bi ih razveselili. U priči „Crne oči na prozoru”, Tite Bilopavlovića, dječak poručuje majci slijepe djevojčice sljedeće: „Držat ćemo se za ruke i proći sva raskršća zajedno. Ja ću joj pričati ono što vidim, a ona će meni govoriti ono što čuje” (Ivić i Krmpotić 2021: 109). Solidarnost potiču i Ivić i Krmpotić (2021: 110) napominjući učenicima : „Osobe s invaliditetom trajno ili povremeno trebaju našu pomoć.” Isto tako, Turza- Bogdan i Pospiš potiču učenike da naprave akciju prikupljanja igračaka koje će zatim pokloniti onima kojima su potrebne. Ovakvim i sličnim primjerima kod učenika se jača osjećaj za empatiju i solidarnost. Učenici razvijaju sposobnost suosjećanja i razumijevanja tuđih potreba te shvaćaju da svatko može imati izazove te da je važno pružiti podršku i pomoć drugima. Ilustratori udžbenika i čitanki, također, potiču solidarnost prikazujući ilustracije na kojima se nalaze djeca koja pomažu onima kojima je pomoć potrebna. Prema mojem mišljenju, vrijednost solidarnost zatupljena je u dovoljnoj mjeri kao i u trećem razredu, a sadržaji koji ju promiču vrlo su raznoliki te prenose učenicima snažne poruke. Svakako trebamo pomagati trebamo potrebitima, no isto tako važno je naglasiti učenicima da svakodnevno treba biti solidaran i empatičan. Dječak u priči „Dobra djela” Sandre Ružić Čajavec, dobar je primjer kako se jednostavnim djelima pomaže ljudima oko sebe: „Danas sam učiteljici pomogao odnijeti drvene trokute u matematički kabinet. Podijelio sam sendvič s Tomicom jer je rekao da je gladan kao vuk...” (Težak i sur. 2021: 136).

Vrijednost tolerancije prisutna je samo u 2 % sadržaja. U priči „Batu Tataaova priča” dječaka koji dolazi iz Afrike prihvatila su djeca u Hrvatskoj. Njegovo zadovoljstvo opisuje se riječima: „Batu Tataa se smiješi. Široko. Najšire....Kao sretni dječak koji je na novom kontinentu, u novoj državi, u novom gradu, u novoj školi našao nove prijatelje” (Zokić i sur. 2021: 70). Ilustracija prikazuje crnog dječaka i bijelu djevojčicu koji uživaju u međusobnom druženju. Osim ovakvih primjera prisutni su još i sadržaji koji upozoravaju na vršnjačko nasilje i prenose poruku da su sva djeca jednako vrijedna, bez obzira na svoju različitost, bilo da je riječ o etničkoj pripadnosti, spolu, religiji ili interesima. Vrlo je važno istaknuti da su takvi sadržaji

poželjni u što većoj mjeri kako bi učenici prihvatili različitosti kod svojih vršnjaka te shvatili da svatko ima pravo biti prihvaćen i uključen. Također, Turza-Bogdan i Pospiš (2021) potiču učenike na razgovor o prihvaćanju različitosti u zajednici. Učenike se podučava konstruktivnoj komunikaciji u kojoj treba iznesti svoje mišljenje, ali i poštovati tuđe. S obzirom na kvantitativnu analizu, vrijednost tolerancije zastupljena je u vrlo niskom postotku te u dvostruko manjoj mjeri nego u trećem razredu. Ove rezultate smatram poražavajućim te mislim da bi sadržaji u četvrtom razredu trebali u mnogo većoj mjeri poticati toleranciju i prihvaćanje različitosti među ljudima. Ilustracije, fotografije i književno-umjetnički tekstovi premalo govore o različitostima u pogledu kulture, rase, religije, spola, nacionalnosti, fizičkih sposobnosti i mnogih drugih aspekata. Tolerancija je temelj svakog društva te bi ju se kao takvu trebalo promicati od najranije dobi u što više sadržaja.

Društvena jednakost u čitankama i udžbenicima za četvrti razred zastupljena je u 3,76 % sadržaja. Božica Jelušić u priči „Svaki je čovjek čuvar bisera” ističe da su svi ljudi posebni i vrijedni na svoj način: „Svaki je čovjek sam po sebi čuvar bisera: u hrapavoj se školjci krije neka lijepa tajna, priča, iznenađenje” (Ivić i Krmpotić 2021: 28). Ovakvih bi sadržaja trebalo biti znatno više kako bi učenici shvatili da su svi ljudi jednako vrijedni bez obzira na rasu, nacionalnost, religiju, ekonomski status, spol i drugo. Ravnopravnost spolova vidljiva je u svega nekoliko primjera. Diana Zalar u legendi „Trešnje tugarinke” piše o dvije hrabre ratnice te naglašava: „Jahale su one hitre konje i bolje od bilo kojeg muškarca” (Ivić i Krmpotić: 60). Također, Sanja Pilić u priči „Moja mama” opisuje majku znanstvenicu koja ruši predrasude: „Moja mama igra nogomet. Atomska fizika joj je mačji kašalj. Guljenje krumpira joj je dosadno” (Ivić i Krmpotić 2021). Osim nekoliko primjera koji promiču društvenu jednakost spolova, neravnopravnost nažalost prevladava što je vidljivo u različitim aspektima, uključujući stereotipne uloge likova u pričama. Jednakost bez obzira na socijalni status vidljiva je u igrokazu Ksenije Grozdanić „Ne sudi knjigu po koricama”. Zlatna knjiga govori likovima: „Zar smo na istom ja, nova i zlatna, i pokraj mene ova slikovnica pohabana”, a Roman joj odgovara: „Nemoj gledati kako joj izgledaju korice, nego obrati pažnju na priču koju čuvaju njezine stranice” (Turza-Bogdan i Pospiš, 2021: 110). Ovakvim i sličnim primjerima poručuje se djeci da se kvaliteta čovjeka krije u

njegovoj nutrini te nikako nije povezana s vanjštinom, moći i ugledom. U dokumentarnom filmu „Sam svoj majstor” učenici se upoznaju s dječakom koji je vrlo uspješan, unatoč disleksiji. Smatram da bi ovakvih primjera trebalo biti mnogo više kako bi učenici spoznali da osobe s invaliditetom mogu jednako mnogo toga pružiti društvu te da su sposobni doprinijeti u različitim područjima znanosti, umjetnosti, sporta, obrazovanja itd. Nadalje, Dubravko Horvatić u pjesmi „Moje lutke” ističe: „Vidite, moje su lutke iz raznih krajeva svijeta, ali za igru i prijateljstvo nimalo im to ne smeta” (Težak i sur. 2021: 136). Čitajući navedenu pjesmu učenici razvijaju svjesnost o društvenoj jednakosti bez obzira na nacionalnost ili rasu kojoj pripadaju. Smatram da je sadržaja koji promiču društvenu jednakost premalo, isto kao i u trećem razredu. Nedostatak zastupljenosti sadržaja koji promiču društvenu jednakost u udžbenicima nije prihvatljiv te postoji potreba za promjenom. Udžbenici imaju veliki utjecaj na obrazovanje i oblikovanje stavova djece i mladih. Stoga je važno raditi na poboljšanju udžbenika kako bi se bolje odrazile vrijednosti i načela društvene jednakosti.

Vrijednost dostojanstva svakog čovjeka zastupljena je samo u 1,55 % sadržaja. Turza-Bogdan i Pospiš (2021) učenicima predstavljaju biografsku priču o iznimnoj djevojčici Malali Yousafzai koja se bori kako bi sva djeca svijeta imala pravo na obrazovanje. Pavličević-Franić i sur. (2021) ističu važnost održavanja Međunarodnog dana djeteta. Izdvajaju prava koja trebaju imati sva djeca svijeta te naglašavaju da je Republika Hrvatska dužna štiti prava sve djece bez obzira na njihove razlike. Također, objašnjavaju što je Hrabri telefon i kome je namijenjen. Zadaćima se isto tako može poticati važnost ove vrijednosti pa tako Turza-Bogdan i Pospiš (2021) potiču učenike na razmišljanje kako se ljudima može oduzeti njihova ljudskost, a Pavličević-Franić i sur. (2021) ih potiču da vode raspravu o dječjim pravima. Smatram da sadržaja o dostojanstvu svih ljudi, miru i slobodi nedostaje. Učenicima bi se trebalo ponuditi još takvih sadržaja jer u nekim udžbenicima potpuno izostaju.

Vrijednost identiteta javila se u čak 19 % sadržaja. Mnogo sadržaja u udžbenicima i čitankama za četvrti razred promiče ljubav prema zavičajju i važnost zavičajnog govora. Zavičajni govor je povezan s kulturnim nasljeđem i tradicijom zajednice u kojoj učenik živi. Kroz zavičajni govor učenici se povezuju s korijenima

svoje zajednice, stvaraju osjećaj privrženosti prema kraju u kojem su odrasli te razvijaju nacionalni i kulturni identitet. Ivica Jembrih u pjesmi „Međimorje” kajkavskim narječjem opisuje privrženost prema Međmurju: „Če me Hrvačko zagorje v zanaviek rojeni kraj, Međimorje mi je milo jezero popievki zavičaj” (Ivić i Krmpotić 2021: 106). Tatjana Pokrajec-Papucci u pjesmi „Ča ni lipo” govori o ljubavi prema primorskim običajima i čakavskom narječju: „Ča ni lipo znati da će nan u srcu domaća besida ustati” (Ivić i Krmpotić 2021: 106), a Mirjana Kajdi Žužić u pjesmi „Lice Slavonije” na štokavskom narječju veliča ljepote Slavonije: „Gleda žitna polja Hrastove šumarke sluša šripi đeram usred plodne njive ponosno zapjeva to je lice moje Slavonije” (Ivić i Krmpotić 2021: 106). Sva tri narječja jednako su zastupljena u udžbenicima i čitankama kako bi svi učenici upoznali sva narječja, ali i njegovali vlastito. Također, nacionalni identitet učenici jačaju u sadržajima koji govore u hrvatskoj povijesti, njenim kraljevima, Domovinskom ratu itd. Nadalje, Josip Prudeus u pjesmi „Hrvatski Božić” govori o hrvatskim običajima uoči Božića: „Naš je Božić i zvono i pjesma. Naš su Božić seoski muzičari. Naš su Božić staze prema crkvi... Stol, obitelj. Najsvetije stvari” (Ivić i Krmpotić 2021: 120). Kroz ovakve sadržaje učenici mogu istraživati važnost i simboliku blagdana te na taj način graditi vlastiti identitet. Vlastiti identitet učenici stječu i upoznajući obiteljske tradicije i običaje. Identitet učenika jača se na različite načine stoga je važno da su sadržaji koji ga promiču raznoliki. Smatram da se vrijednost identiteta u četvrtom razredu promiče u dovoljnoj mjeri te su sadržaji koji ju promiču kvalitetni.

Znanje kao vrijednost u udžbenicima i čitankama za četvrti razred javila se u 10,18% sadržaja te se promiče se na različite načine. Ivić i Krmpotić (2021: 8) na početnim stranicama udžbenika *Zlatna vrata* učenicima poručuju: „Budućnost pripada znatiželjnima”. Mladen Pokić u pjesmi „Skriveno blago” govori o važnosti učenja, otkrivanja: „Sve što ljudski mozak stvori, u sivkastoj svojoj kori, što god se u njemu njiše, u knjizi se o tom piše” (Ivić i Krmpotić 2021: 10). Također, Sanja Pilić u priči „Glava” govori da se mozak hrani znanjem te poručuje učenicima: „Nemojte ga puštati da gladuje” (Težak i sur. 2021: 22). Učenike se upućuje da je važno posjećivati knjižnice i čitati knjige. Tone Pavček u pjesmi „Čitanje” poručuje: „Čitati znači stvarati podvige, jer čitanjem se može upoznati svašta” (Pavličević-Franić 2021: 110).

Također, u udžbenicima i čitankama za četvrti razred učenike se potiče da koriste rječnike, leksikone, pravopise te da se služe enciklopedijama i istražuju različite zanimljivosti. Poticanje učenika na aktivno učenje kroz istraživanje i otkrivanje omogućuje im da preuzmu aktivnu ulogu u vlastitom obrazovanju. Umjesto pasivnog prihvaćanja informacija, učenici su potaknuti da postavljaju pitanja, istražuju, postavljaju hipoteze i samostalno traže odgovore. Isto tako, rubrike poput *Jeste li znali?*, pobuđuju interes i radoznalost za samostalno učenje i otkrivanje, razvijaju istraživačke vještine, kritičko razmišljanje te proširuju znanje. Smatram da se vrijednost znanja promiče na kvalitetan način u dovoljnoj mjeri što je vrlo pohvalno jer „Znanje je moć”.

Tablice u nastavku prikazuju ukupan broj nastavnih jedinica za pojedini razred, broj nastavnih jedinica u kojima se pojavljuje određena vrijednost te postotak pojavnosti određene vrijednosti u odnosu na ukupan broj nastavnih jedinica određenog razreda.

Tablica 1.

Treći razred		
Ukupan broj nastavnih jedinica: 455		
Vrijednost	Broj pojavnosti	Postotak pojavnosti
Multikulturalnost	6	1,32 %
Domoljublje	8	1,76 %
Odgovornost	38	8,35 %
Solidarnost	26	5,71 %
Tolerancija	17	3,74 %
Društvena jednakost	14	3,07 %
Dostojanstvo svakog čovjeka	5	1,09 %
Identitet	61	13,4 %
Znanje	63	13,85 %

Tablica 2.

Četvrti razred		
Ukupan broj nastavnih jedinica: 452		
Vrijednost	Broj pojavnosti	Postotak pojavnosti
Multikulturalnost	19	4,2 %
Domoljublje	14	3,09 %
Odgovornost	44	9,73 %
Solidarnost	30	6,63 %
Tolerancija	8	2 %
Društvena jednakost	17	3,76 %
Dostojanstvo svakog čovjeka	7	1,55 %
Identitet	86	19 %
Znanje	46	10,18 %

4.5.3. Usporedba s prethodnim istraživanjima koja promatraju odgojne i/ili kulturološke vrijednosti u dosadašnjim čitankama i udžbenicima za hrvatski jezik

Istraživanja zastupljenosti vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu prate promjene u vrijednostima kroz vrijeme te se tako mogu identificirati faktori koji utječu na te promjene. Ovo je posebno važno u kontekstu društvenih promjena i evolucije vrijednosti koje se događaju u modernom društvu. Upravo iz tog razloga odabrala sam nekoliko istraživanja koja su provedena u razmaku od početka dvadeset i prvog stoljeća do unazad nekoliko godina.

Ladislav Bogner 2004. godine provodi istraživanje koje uključuje kvalitativnu analizu tekstova u osnovnoškolskim čitankama od petog do osmog razreda od 2000. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da je postoji velik broj sadržaja koji promiču političke i ideološke stavove i vrijednosti. Najčešće su to tekstovi ratne, vjerske i nacionalne tematike. Prevladavaju tekstovi koji podržavaju rat, veliča se desna politička orijentacija, a ženina uloga je pasivna, podređena je muškarcu. Iako postoje i vrijedni književno-umjetnički tekstovi, postoji i značajan dio koji je biran po političkim kriterijima u kojima se promiču patrijarhalne vrijednosti, rat i nasilje.

U usporedbi s navedenim istraživanjem u čitankama i udžbenicima razredne nastave koje su tiskane 2020. i 2021. godine vidljiv je veliki pomak. Danas je veća svijest o inkluzivnosti i važnosti uključivanja različitih perspektiva, kultura i

vrijednosti u obrazovanje. U današnjim čitankama nastoji se predstaviti različite kulture, tradicije i vrijednosti kako bi se potaklo poštovanje i razumijevanje među učenicima. Također, društvene promjene u 21. stoljeću, poput globalizacije, migracija i tehnološkog napretka, doveli su do veće raznolikosti u društvu. Promicanje različitih vrijednosti u čitankama postaje važno kako bi se učenici osposobili za razumijevanje i suočavanje s tim promjenama te razvili vještine interkulture komunikacije i suosjećanja. Također, postoji sve veća svijest o socijalnoj pravdi i jednakosti te to utječe na sadržaj i tematiku učeničkih čitanki. Promiču se vrijednosti poput poštovanja ljudskih prava te se ne zagovara rat, već mir i sloboda svih ljudi. Uspoređujući današnje čitanke i udžbenike s onima unazad dvadeset godina, možemo primijetiti značajan napredak u promicanju odgojnih i kulturoloških vrijednosti. Međutim, važno je naglasiti da i dalje postoji prostor za daljnji napredak i unapređenje.

Baranović, Jugović i Doolan (2010) provode istraživanje naziva: *Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?*. Analizirane su čitanke od prvog do osmog razreda, a rezultati pokazuju da muškarci prevladavaju kao autori tekstova i svih priloga te kao likovi koji se pojavljuju u tekstovima čitanki. Također, u tekstovima prevladavaju stereotipne uloge žena koje se brinu o djeci i kućanstvu. Autorice zaključuju da je u analiziranim čitankama prisutna rodna neravnopravnost.

Uspoređujući s navedenim istraživanjem, rezultati analize čitanki i udžbenika tiskanih 2020./2021. godine jasno ukazuju na promjene. Primjetno je da muškarci više ne prevladavaju kao autori tekstova, već su jednako zastupljeni, a svi autori analiziranih udžbenika su žene. Ovo je pozitivan pomak prema većoj inkluzivnosti i promicanju rodne ravnopravnosti. Kada je riječ o jeziku koji se koristi, u udžbenicima i čitankama tiskanim 2020./2021. godine koristi rodno neutralni jezik, što je također važan korak za promicanje ravnopravnosti spolova. Međutim, unatoč tome, još uvijek prevladavaju stereotipi i očekivanja vezana za spolove. Na primjer, u nekim udžbenicima se i dalje često prikazuju muškarci kao vođe ili nositelji autoriteta, dok se žene češće prikazuju u tradicionalnim ulogama kao majke ili supruge. Ovi stereotipi mogu utjecati na percepciju djece o njihovim ulogama i mogućnostima u društvu. Međutim, važno je napomenuti da postoje i pozitivni primjeri koji se pojavljuju u

analiziranim materijalima. Na primjer, neki udžbenici i čitanke uključuju tekstove i primjere koji prikazuju muškarce i žene u različitim profesijama i ulogama, potičući time razmišljanje o rodnoj ravnopravnosti i potencijalu koji svaka osoba može ostvariti neovisno o spolu. Smatram da su u udžbenicima i čitankama učinjeni određeni pomaci u promicanju ravnopravnosti spolova. Međutim, i dalje su potrebne značajne promjene kako bismo postigli potpunu ravnopravnost i uklonili preostale rodne nejednakosti.

Andrea Gašpar, Jasna Ostojić Baus i Mirjana Jakovčev 2017. godine provele su istraživanje naziva: *Promiču li hrvatske čitanke socijalni model invaliditeta?*. Cilj istraživanja bio je istražiti prikazuju li osnovnoškolske čitanke, u kojoj mjeri i na koji način, osobe s invaliditetom. Uzorak istraživanja obuhvatio je dvadeset i osam čitanki hrvatskog jezika za razrednu i predmetnu nastavu koje je odobrilo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske za školsku godinu 2016./2017. Rezultati istraživanja pokazali su nisku pojavnost tekstova s osobama s invaliditetom u hrvatskim čitankama. Najčešće se spominje oštećenje vida te tjelesni invaliditet, dok su osobe s autizmom i višestrukim teškoćama izostavljene iz sadržaja hrvatskih čitanki. Autori zaključuju da prikazi osoba s invaliditetom u čitankama ne odražavaju realne udjele invaliditeta u populaciji.

Uspoređujući s navedenim istraživanjem, rezultati analize čitanka i udžbenika tiskanih 2020./2021. godine ukazuju na sličnu situaciju kada je riječ o pojavnosti tekstova u kojima se prikazuju osobe s invaliditetom. Oba istraživanja potvrđuju nedostatak prikaza djece i odraslih osoba s invaliditetom. Jednako kao i u istraživanju provedenom 2017. godine, u tekstovima se spominju većinom tjelesna oštećenja te sljepoća. Kako bi se promijenila ova situacija, potrebno je uložiti napore u stvaranju obrazovnih materijala koji su inkluzivni, reprezentativni i potiču razumijevanje i prihvaćanje osoba s invaliditetom. Osim tekstova koji promiču društvenu jednakost, potrebno je udžbenike i čitanke obogatiti i ilustracijama koje promiču inkluzivnost.

Helena Hastor napisala je 2020. godine diplomski rad na temu: *Zastupljenost odgojnih i kulturoloških vrijednosti u čitankama i udžbenicima od 1. do 4. razreda osnovne škole*. Hastor (2020) provodi kvantitativnu i kvalitativnu analizu kojom je obuhvatila 19 udžbenika i čitanki za Hrvatski jezik od prvog do četvrtog razreda. Cilj

istraživanja bio je utvrditi koje se odgojne i kulturološke vrijednosti promiču u sadržajima čitanki i udžbenika te u kojoj su mjeri zastupljene. Promatrala je deset vrijednosti: tolerancija, solidarnost, domoljublje, odgovornost, znanje, obiteljske vrijednosti, identitet, multikulturalnost, religijske vrijednosti i ravnopravnost spolova. Istraživanjem je utvrdila da se najmanje promiče ravnopravnost spolova, a religijske vrijednosti promiču samo kršćanstvo. U sadržajima u kojima se spominju obiteljske vrijednosti promiče se tradicionalan oblik obitelji koji uključuje majku, oca i djecu. Hastor (2020) smatra da je hrvatsko društvo vrlo tradicionalno te se takve vrijednosti reflektiraju i u odgojno-obrazovnom sustavu.

Uspoređujući istraživanje Helene Hastor sa istraživanjem koje sam provela, možemo vidjeti da se poredak zastupljenosti vrijednosti promijenio. U istraživanju koje je provela Hastor (2020) u trećem razredu najmanje su zastupljene vrijednosti ravnopravnost spolova (2,55 %) i multikulturalnost (4,46 %), dok su najviše zastupljene vrijednosti tolerancija (12,10 %) i odgovornost (12,74 %). U četvrtom razredu najmanje su zastupljene vrijednosti ravnopravnost spolova (1,63 %) i tolerancija (4,35 %), a najviše domoljublje (9,51 %) i identitet (11,96 %). S druge strane, u istraživanju kojeg sam provela, analizom je utvrđeno da se u trećem razredu najmanje promiče multikulturalnost (1,32 %) i dostojanstvo svakog čovjeka (1,09 %), a najviše identitet (13,4 %) i znanje (13,85 %). U četvrtom razredu najmanje su zastupljene vrijednosti tolerancija (2 %) i dostojanstvo svakog čovjeka (1,55 %), a znanje (10,18 %) i identitet (19 %) zastupljeni su u najvećoj mjeri. Iako se podaci razlikuju, iz oba istraživanja je vidljivo da postoji veća potreba za promicanjem društvene jednakosti, ravnopravnosti spolova, vrijednosti prihvaćanja različitosti i tolerancije. Rezultati oba istraživanja pokazuju da je još uvijek izražena tradicionalnost u hrvatskom društvu. Postoji neravnoteža u pogledu društvenih uloga, prava i mogućnosti temeljenih na spolu, što rezultira diskriminacijom, stereotipima i ograničenjima. Također, razumijevanje i poštovanje različitosti ključne su vrijednosti za izgradnju suvremenog društva. Učenike treba sustavno poticati da razvijaju otvorenost prema drugima, prihvaćaju različite kulture, jezike, religije i običaje. To će im omogućiti da se bolje razumiju, grade međusobno povjerenje i uspostavljaju zdrave međuljudske odnose.

5. ZAKLJUČAK

Odgojne i kulturološke vrijednosti uvjetovane su društvenim, tehnološkim, ekonomskim i kulturnim promjenama koje utječu na oblikovanje novih vrijednosti i promjenu postojećih. Kroz različita razdoblja, društva su razvijala različite sustave vrijednosti, odražavajući njihove filozofske, socijalne i kulturne uvjete. Odgojne i kulturološke vrijednosti su temeljni elementi razvoja svakog pojedinca i društva u cjelini. Važno je da se vrijednosti počnu razvijati od najranije dobi kako bi djeca stekla razumijevanje, poštovanje i svijest o njima. Iako je odgovornost roditelja neizmjereno važna u tom procesu, uloga učitelja i škole kao odgojno-obrazovne institucije također ima značajan utjecaj na oblikovanje vrijednosti kod djece.

Analizom udžbenika i čitanki za treći i četvrti razred vidljivo je da su vrijednosti znanja, identiteta i odgovornosti zastupljene u najvećoj mjeri. Vrlo je pohvalno da se navedene vrijednosti promiču u sadržajima udžbenika i čitanki. Znanje je ključno za razvoj učenika i njegovu pripremu za budućnost. Kroz stjecanje znanja, učenici razvijaju kritičko razmišljanje, vještine rješavanja problema, kao i sposobnost donošenja važnih odluka. Znanje im omogućuje razumijevanje svijeta oko sebe, razvoj interesa i ambicija te uspješno sudjelovanje u društvu. Obrazovanje koje promiče stjecanje širokog spektra znanja potiče raznolikost interesa, razmišljanje izvan okvira i inovativnost. Isto tako, razvijanje odgovornosti kod učenika omogućuje im da postanu samosvjesni, pouzdani i etički osviješteni pojedinci. Preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke pomaže učenicima da razviju vještine upravljanja vremenom, donošenja odluka i prepoznavanja posljedica svojih djela. Kroz odgovorno ponašanje, učenici postaju svjesni svoje uloge u društvu i doprinose stvaranju pozitivnog i održivog okruženja. Također, promicanje vrijednosti identiteta vrlo je važno zato što pomaže učenicima da prihvate sebe, povežu se s drugima, pronađu vlastiti smisao i svrhu te očuvaju kulturu. Razumijevanje i cijenjenje vlastitog identiteta ključno je za vlastito zadovoljstvo i osobni razvoj pojedinca.

S druge strane, vrijednosti dostojanstva svakog čovjeka, tolerancije i multikulturalnosti zastupljene su u najmanjoj mjeri u udžbenicima i čitankama za treći i četvrti razred. Naime, smatram da je vrlo poražavajući podatak da se u trećem razredu

vrijednost multikulturalnost promiče u 6 nastavnih jedinica, a vrijednost dostojanstva svakog čovjeka u 5 nastavnih jedinica od ukupno 455 nastavnih jedinica. Isto tako, vrijednost tolerancije u četvrtom razredu promiče se u 8 nastavnih jedinica, a vrijednost dostojanstva svakog čovjeka zastupljena je u samo 7 nastavnih jedinica od ukupno 452 nastavne jedinice. Ovakvi podaci ukazuju na to da da velik broj udžbenika i čitanki za treći i četvrti razred uopće ne promiče toleranciju, multikulturalnost i vrijednost dostojanstva svakog čovjeka u sadržajima. Ovakvi su podaci vrlo zabrinjavajući zato što se navedene vrijednosti temelje na ideji jednakosti i pravde. One nas podsjećaju da je svaki pojedinac važan i da svi zaslužuju jednaku priliku za razvoj, sudjelovanje i ispunjenje svojih potencijala. Nažalost, ako se socijalne vještine poput razumijevanja, poštovanja i uvažavanja drugih ljudi ne promiču u dovoljnoj mjeri, to može imati negativan utjecaj na razvoj djece. Nedostatak promicanja vrijednosti tolerancije, multikulturalnosti i dostojanstva svakog čovjeka može rezultirati nepoštovanjem, neprihvatanjem i konfliktima među vršnjacima. Isto tako, može ograničiti njihovu sposobnost da se prilagode i surađuju u školskom okruženju te u kasnijem životu. Također, u trećem i u četvrtom razredu, vrijednost društvene jednakosti se ne promiče u dovoljnoj mjeri. Nedostaje raznolikosti u ilustracijama koje prikazuju djecu i likove iz tekstova. Često se koriste ilustracije koje prikazuju samo jednaku djecu, iste rase i izgleda. Također, ilustracije gotovo ni ne prikazuju djecu s teškoćama. Nedostatak prikaza djece s teškoćama može dovesti do isključivanja i nedostatka razumijevanja prema njima. Isto tako, likovi u tekstovima često imaju stereotipne uloge koje se temelje na tradicionalnim društvenim normama. Stereotipi ograničavaju mogućnosti djece i doprinose reprodukciji rodno uvjetovanih uloga u društvu. Udžbenici i nastavni materijali trebaju odražavati raznolikost i inkluzivnost društva te prikazivati djecu različitih rasa, etničkih skupina, spolova, vjeroispovijesti, kao i djecu s različitim sposobnostima.

Hrvatsko društvo i dalje promiče određene tradicionalne stavove i vrijednosti koji se odražavaju u školskim čitankama udžbenicima te u cjelokupnom odgojno-obrazovnom sustavu. Tradicionalna razmišljanja utječu na način života, percepciju vrijednosti i društvene uloge pojedinaca. Ravnopravnost spolova, vrijednosti tolerancije i multikulturalnosti, kao i solidarnost i društvena jednakost, ključni su

elementi za izgradnju suvremenog društva koje promiče inkluziju, pravednost i razumijevanje među ljudima. Udžbenici i čitanke hrvatskog jezika imaju snažan utjecaj na oblikovanje svjetonazora učenika i mogu odigrati ključnu ulogu u razvoju njihovih vrijednosti i stavova. Stoga je važno da udžbenici oslikavaju raznolikost svijeta u kojem živimo, potiču razumijevanje, poštovanje i uvažavanje drugih kultura i identiteta.

6. LITERATURA

1. Anić, V. (1998). Rječnik hrvatskog jezika. Zagreb: Novi Liber.
2. Baranović, B., Doolan, K. i Jugović, I., (2010). *Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?*. Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, 48(2), 349–374.
3. Bognar, L., (2004). Analiza tekstova u osnovnoškolskim čitankama. Metodčki
4. ogleđi: časopis za filozofiju odgoja, 11(1), 9–27.
5. Bognar, L., Matijević, M. (2002). Didaktika. Zagreb: Školska knjiga.
6. Bognar, L., Matijević, M. (2002). Didaktika. U L. Bognar (ur.), Teorijski pristupi i terminološka pitanja. Zagreb: Školska knjiga.
7. Ferić, I. (2009). Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup. Zagreb: Alineja
8. Gašpar, A., Ostojić Baus, J., & Jakovčev, M. (2017). *Promiču li hrvatske čitanke socijalni model invaliditeta?*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 53(1), 76-85.
9. Haviland, W. A., (2002). Kulturna antropologija. Jastrebarsko: Naklada Slap.
10. Hastor, H. (2020). Zastupljenost odgojnih i kulturoloških vrijednosti u čitankama i udžbenicima od 1. do 4. razreda osnovne škole (Diplomski rad). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet. Preuzeto 20.05.2023 s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:770603>
11. Hrvatski sabor. (2008). Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe. Narodne novine. Pribavljeno 05.05. 2023. sa https://narodne-novine.mn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2128.html
12. Hrvatski sabor. (2014). Ustav Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne novine. Pribavljeno 03.05. 2023. sa https://narodnenovine.mn.hr/clanci/sluzbeni/full/2010_07_85_2422.html

13. Hrvatski sabor. (2018). Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovu i srednju školu. Zagreb: Narodne novine. Pribavljeno 29.04. 2023. sa https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html
14. Ivić, S., Krmpotić M. (2020). Zlatna vrata 3 – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
15. Ivić, S., Krmpotić M. (2020). Zlatna vrata 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
16. Ivić, S., Krmpotić M. (2020). Zlatna vrata 4 – II. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
17. Kolar Billege, M., Ivančić, G. (2022). *Digitalni udžbenik u primarnom obrazovanju kao metodičko sredstvo u kurikulskom kontekstu*. Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, 163(3-4), 271-287.
18. Kottak, C., P. (2000). *Cultural Anthropology*. R. R. Donnelly & Sons Company.
19. Lazzarich, M., (2017). *Metodika Hrvatskog jezika u razrednoj nastavi*. Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
20. Lazzarich, M. (2021). Učinkovite strategije učenja i kreativne metode poučavanja Hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 70(1), 275-307.
21. Ledić, J., (1999). *Škola i vrijednosti*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
22. Malić, J., (1986). *Koncepcija suvremenog udžbenika*. Zagreb: Školska knjiga.
23. Matijević, M., Topolovčan, T. (2017). *Izazovi i trendovi u multimedijskoj didaktici*. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, (11), 87-99.
24. Mesić, M. (2007). Pojam kulture u raspravama o multikulturalizmu: *Nova Croatica*, 1 [31] (1 [51]), 159-184.
25. Mijatović, A. (1999). *Osnove suvremene pedagogije*. U S. Bašić (ur.), *Odgoj* (str. 175-201). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
26. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Nacionalni kurikulum nastavnog*

27. predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije. Pribavljeno 20.4.2023. sa https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html
28. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, (2011). Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Pribavljeno 18.04.2023. sa Chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni
29. Mijatović, A., (ur.). (1999). Osnove suvremene pedagogije. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
30. Mijatović, A. (1999). Osnove suvremene pedagogije. U V. Strugar (ur.), Učitelj – temeljni nositelj sustava odgoja i obrazovanja (str. 399-421). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
31. Mrnjaus, K. (2018). Kultura, vrijednosti i odgoj u Japanu. Rijeka: Filozofski fakultet sveučilišta u Rijeci.
32. Mrnjaus, K. (2008). Pedagoška promišljanja o vrijednostima. Rijeka: Filozofski fakultet sveučilišta u Rijeci.
33. Pavličević-Franić, D. (2005). Komunikacijom do gramatike: razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika. Zagreb: Alfa d.d.
34. Pavličević-Franić, D., i Aladrović Slovaček, K. (2011). *Utjecaj načina poučavanja na motivaciju i stav učenika prema hrvatskome jeziku kao nastavnome predmetu*. Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, 152(2), 171-188.
35. Pavličević-Franić, D., Velički, V., Aladrović Slovaček, K., Domišljanović V. (2021). Čitam i pišem 3 – radni udžbenik iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
36. Pavličević-Franić, D., Velički, V., Aladrović Slovaček, K., Domišljanović V. (2021). Čitam i pišem 4 – radni udžbenik iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
37. Poljak, V., (1980). Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika. Zagreb: Školska knjiga.

38. Rakić, V., Vukušić, S., (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 19(4), 771–795.
39. Rosandić, D. (1986). Metodika književnog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Školska knjiga.
40. Skledar, N. (2001). Čovjek i kultura. Zagreb: Matica hrvatska Zaporešić.
41. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 3 – I. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
42. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 3 – II. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
43. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
44. Španić, A., Jurić, J., Zokić, T., Vladušić, B. (2021). Svijet riječi 4 – II. dio. – integrirani radni udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
45. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – II.dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
46. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
47. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – I. dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
48. Težak, D., Gabelica, M., Marjanović, V., Škribulja Horvat, A. (2021). Škrinjica slova i riječi 4 – II.dio. – integrirani radni udžbenik iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
49. Tunjić, N. (2005). Razvoj strategija i metoda odgoja. Rijeka: Graftrade.
50. Turza-Bogdan, T., Pospis, S. (2021). Čitam i pišem 3 – radna čitanka iz hrvatskog jezika za treći razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.

51. Turza-Bogdan, T., Pospiš, S. (2021). Čitam i pišem 4 – radna čitanka iz hrvatskog jezika za četvrti razred osnovne škole. Zagreb: Alfa d.d.
52. Vujčić, V. (2013). Opća pedagogija: novi pristup znanosti o odgoju. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
53. Vukasović, A. (1999). Pedagogija. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „Mi”.
54. Vukasović, A. (2010). *Odgojna preobrazba u teleologijskom i aksiologijskom ozračju*. *Odgojne znanosti*, 12(1 (19)), 97-117.
55. Žužul, A., (2004). Udžbenik i kurikulum. Udžbenik i virtualno okruženje. Zagreb:Školska knjiga.

7. PRILOZI

Tablica 1.

Treći razred		
Ukupan broj nastavnih jedinica: 455		
Vrijednost	Broj pojavnosti	Postotak pojavnosti
Multikulturalnost	6	1,32 %
Domoljublje	8	1,76 %
Odgovornost	38	8,35 %
Solidarnost	26	5,71 %
Tolerancija	17	3,74 %
Društvena jednakost	14	3,07 %
Dostojanstvo svakog čovjeka	5	1,09 %
Identitet	61	13,4 %
Znanje	63	13,85 %

Tablica 2.

Četvrti razred		
Ukupan broj nastavnih jedinica: 452		
Vrijednost	Broj pojavnosti	Postotak pojavnosti
Multikulturalnost	19	4,2 %
Domoljublje	14	3,09 %
Odgovornost	44	9,73 %
Solidarnost	30	6,63 %
Tolerancija	8	2 %
Društvena jednakost	17	3,76 %
Dostojanstvo svakog čovjeka	7	1,55 %
Identitet	86	19 %
Znanje	46	10,18 %